

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

Nils G. Bartholdy: Rangkroner og -hjelme under den ældre dansk- norske enevælde	9
Sven Tito Achen: Symbolske tal	23
Heraldica varia	43
Ny redaktør af Heraldisk Tidsskrift	46
Harald Nissen: Slekten Fridrichsens våpen	47
Heraldisk litteratur siden sidst	49
Vedtægter	54

Rangkroner og -hjelme under den ældre dansk-norske enevælde

Af Nils G. Bartholdy

SIDEN første halvdel af 1400-tallet har dansk-norske konger foretaget standsophøjelser ved formel skriftlig procedure (brevadel). De hjelmformer, der ses afbildet over det tildelte våben i de bevarede adelsbreve,¹⁾ følger i det store og hele den samtidige europæiske tradition. I 1500- og 1600-tallet forsynes de adelige våbener derfor med den såkaldte tralleel. Bøjlehjelm, åben adelig turnerhjelm. Anvendelsen af denne type som heraldisk hjelm var i Tyskland ved det kejserlige kancellis praksis blevet indskrænket til principielt kun at gælde for adelen som bærer af turneringstraditionen.²⁾ Krone på hjelmen forekommer regelmæssigt.

I 1660 indførtes enevælden i Danmark-Norge. Det skete på baggrund af de nyligt overståede krige med Sverige, hvori Københavns indbyggere – sammen med hollandske hjælpetropper – havde lagt stor tapperhed for dagen. I økonomisk henseende indtog en del københavnske borgere på denne tid en meget stærk kreditorstilling over for kongen og det gamle adelsaristokrati, hvilket var stærkt medvirkende til, at staden København fik udvidede privilegier, idet den blev erklæret for fri rigsstad, og dens borgere fra nu af måtte købe og drive adelige godser. De åbne adelige turnerhjelme og den næsten demonstrativt store krone, hvormed Frederik III i 1661 forbedrede

Københavns våben, afspejler de opnåede forrettigheder. Sammen med privilegieteksten offentliggjordes et prægtigt stik af det nye våben,³⁾ der havde løver som skjoldholdere. De kan opfattes som et kongeligt nådestegn, men leder samtidig – ligesom også hjelmene og fanerne – tankerne hen på den form, hvori relativt selvstændige tyske rigsstæder som Hamburg og andre på den tid førte deres våben.

1. Københavns »forbedrede« våben 1661 var et synligt udtryk for stadens udvidede privilegier. I denne skikkelse føres våbenet stadig af Københavns Kommune. Efter samtidig trykt udgave af privilegierne.

I årene efter 1660 udfoldes der forskellige bestræbelser på at fastholde den kongelige enevælde. Et karakteristisk træk er omformningen og udviklingen af begrebet adel. Den enevældige konges behov for loyale statstjenere bevirker, at kongemagten giver adelsbegrebet et nyt og i forhold til absolutismen meningsfyldt indhold.⁴⁾

Grever og friherrer

Da Christian V, den første konge der arvede tronen som enevældig fyrste, blev salvet i 1671, oprettede han en dansk-norsk greve- og friherrestand. Privilegierne for denne såkaldte herrestand genindførte visse materielle forrettigheder, som det gamle aristokrati havde mistet ved statsomvæltningen i 1660, ligesom fødselsadelen som sådan også var blevet frataget forrang frem for kongelige betjente (embedsmænd) af borgerlig herkomst. Enevælden betød, at antallet af borgerlige embedsmænd voksede. Hos de første enevældige konger mærker man en principiel vagtsomhed over for de

2. Våben for Mogens Friis som greve af Friisenborg 1671. Grevekroner ses på både hoved- og hjerteskjold. Nøglerne i 1. og 4. felt er stukket gennem en grevekrone. Rigsarkivet, Chr. Vs grevelige patenter.

3. To brødre af greveslægten Brockdorff blev 1697 indskrevet som studerende ved Det kgl. ridderlige Akademi. Den ældstes våben øverst bærer grevekrone, mens lillebroderens nederunder har friherrekrone. Rigsarkivet, akademiets matrikel.

gammeladelige, der før systemskiftet udgjorde en næsten lukket korporation med vidtgående politiske og administrative rettigheder. Således havde det adelige rigsråd haft retten til at vælge kongen. I begyndelsen af enevældens epoke var kongerne meget optaget af at sikre deres egen magt ved at tilstræbe en art ligevægt mellem grupper, der var af forskellig herkomst. Privilegierne for herrestanden var egentlig et tilbud til de godsbesiddende fødselsadelige. For at opnå greve- og friherreprivilegiernes fordele, måtte de imidlertid lade sig forlene af kongen med deres egne godser – på de samme betingelser, hvad arvegangen angik, som den enevældige kongelov havde indført i 1665 med hensyn til den kongelige arvefølge. På denne måde kunne potentielle modstandere af den arvelige enevælde bringes til at acceptere det nye system.

I de kopibøger, som anlagdes over greve- og friherrepatenter,⁵⁾ er også de tildelte våbener malet for dem, der havde

taget mod de nye værdigheder. Det var i praksis ikke alle, der tilhørte den indenlandske adel. Ofte blev gamle slægtsvåbener »forbedret«, som det hed, ved tilføjelse af flere felter. I protokollerne ses den særlige grevekroner med tre (synlige) bladformede spidser, palmetter, og med en perle mellem hver – en i europæisk sammenhæng ret egenartet krone, der mest minder om en markiskrone – og friherrekronen med syv (synlige) perler og således af tydelig europæisk type. Disse åbne kroner var foreskrevet i greve- og friherreprivilegierne af 25. maj 1671.

Med mindre patentet hjemler noget andet, er det i dansk-norske grevelige familier kun slægtsoverhovedet og hans ældste søn, der er grever, mens de yngre fører friherretitel. I overensstemmelse hermed skal de bruge de respektive rangattributter. En anskuelliggørelse af dette forhold ses f. eks. i matriklen for det i 1690 som embedsmandsskole oprettede kgl. ridderlige akademi i København,⁶⁾ hvor man på en af siderne finder våbenerne for to brødre af den samme grevslægt, Brockdorff. Den ældste fører grevekronen, den yngste friherrekronen. I de friherrelige familier er alle mænd baroner.⁷⁾

Specielle hjelme for herrestanden fandtes ikke i begyndelsen. På Burchardt Ahlefeldts grevsvåben fra 1672 sidder der grevekroner på tre bøjlehjelme, men disse adskiller sig ikke fra andre samtidige adelige hjelme. Noget lignende gælder hjelmen over Jens Juels friherrevåben fra samme år.

Da rigskansler Peter Griffenfeld, der var ophavsmand til greve- og friherreprivilegierne og også til rangforordningen af 25. maj 1671, selv blev greve i 1673, møder man for første gang en i patentteksten nøjagtigt beskrevet hjelmform: en face-stillet åben hjelm med elleve bøjler. Grevekroner hviler på hjelmen.

Også for friherrerne indføres der en ensartet hjelmform: en face-stillet åben hjelm med syv bøjler. Friherrekronen hviler på hjelmen.

Blandt den gamle adel havde interessen for de nye greve- og friherreværdigheder ikke været helt tilfredsstillende, og derfor fandt der ca. 1674 en udvidelse af privilegierne sted. Til denne hørte også den generelle fastsættelse af de nævnte ensartede ranghjelme. I grevernes privilegier kom det bl. a. til at hedde: »... skal samme Hielm til forskiæl paa andre Adelige Hieme, være een aaben med ellufve Traller oplugt oc lige foresat Hielm...«. Friherrenes hjelm var motiveret på samme måde, men skulle »... være een aaben med syv Traller oplugt oc lige Forestaaende Hielm...«. ⁸⁾ Med kobberstik af de korrekte hjelme og kroner udkom privilegierne i trykt form i 1688, men med bibeholdelse af dateringen 25. maj 1671.

Der blev aldrig fastsat noget bestemt antal hjelme for henholdsvis en greve og

4. Grevekroner og -hjelme. Kobberstik i trykt udgave fra 1688 af grevernes privilegier.

5. Våben for Schack Brockdorff som baron af Scheelenborg 1691. Friherrekronen forekommer på hoved- og hjerteskjold samt på friherrehjelmene. Rigsarkivet, Chr. Vs friherrelige patenter.

en friherre. Hjelmen eller hjelmene, hvorpå den pågældende rangkrone sidder, kunne kombineres med en rangkrone i stor størrelse på skjoldets overkant, således at hjelmen/hjelmene stiger op af denne skjoldkrone.

Nogle af de erigerede grevskaber fik egne våbenskjolde med enten kronet grevhjelm eller grevkrone alene.⁹⁾

Også over for udlændinge blev de nye værdigheder brugt af den enevældige konge som politisk middel. I 1658 havde Danmark måttet afstå Skåne og andre landsdele øst for Øresund til Sverige. Under skånske krig 1675-79 forsøgte Christian V at tilbageerobre dem og forlenede i 1676 midt under krigen sin hollandske allierede, generaladmiral Cornelis Tromp med et i Blekinge – »her j Vort Rige Danmark«, som der stod i erektionspatentet – liggende grevskab, Sölvesborg. Den traditionelle hollandske politik gik ud på at forhindre såvel Danmark som Sverige i at komme til at beherske begge sider af Øresund. Med den nævnte forlening ville den danske konge gøre admiral Tromp personligt interesseret i Danmarks erobring af de østlige

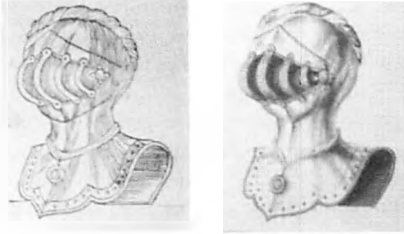
provinser. Forleningen var uden tvivl også en symbolsk demonstration, idet Karl X Gustav i sin tid havde givet Sölvesborg som grevskab til Corfitz Ulfeld, efter at denne var gået i svensk tjeneste. Våbenet for Tromps grevskab, hvori der bl. a. er en brisure af det danske våben, indgår som hjerteskjold i hans danske grevsvåben, der desuden indeholdt engelske – han var baronet – og franske våbenforbedringer. På den midterste hjelm, der på grund af det opslåede visir må være baronethjelmen, blev der sat en dansk grevkrone. Christian Vs heraldiske og feudale manøvre bragte ikke Skånelandene tilbage til Danmark.

Rangbestemt adel

En i detaljer fastsat ranghjelm for den ubetitlede adel fik først endelig form efterhånden, hvad der hænger sammen med adelsbegrebets videre udvikling. Det spillede også ind, at menig adel ikke var noget nyt fænomen, og derfor havde der allerede for længst dannet sig visse sædvaner for adelens heraldiske brug af hjel-

6. Admiral Cornelis Tromps danske grevsvåben 1676 er en visuel maksimering af alle de nådesbevisninger, hans karriere havde medført. Rigsarkivet, Chr. Vs grevelige patenter.

7. Den hjelm af adelig type, som Christian V fastsatte for borgerligt fødte rangspersoner 11. februar 1679, publiceredes i en trykt udgave af privilegierne (t.v.). I originaludfærdigelsen på pergament, Rigsarkivet, C 5, len, ses den malet i farver (t.h.).

me, som nu uden undtagelse var af den åbne turnerhjelmtypen. I de første år efter sin tronbestigelse autoriserede Christian V, der regerede 1670-99, ikke nogen ensartet hjelm for brevadelen. I de særlige kopibøger for adelspatenter,¹⁰⁾ som kongen lod anlægge i lighed med greve- og friherreprotokollerne, og hvori de tildelte våbener indmaledes, finder man i begyndelsen åbne hjelme, der enten er stillet en face eller er halvt dextervendt. De har fra fire til seks bøjler. Syv bøjler karakteriserede jo friherrehjelmen. I 1679 sluttede skånske krig uden de ønskede erobringer. For at undgå en tillidskrise følte den unge enevælde sig endnu en gang foranlediget til at dele privilegier ud. Modtageren var denne gang den voksende borgerlige embedsstand. På grundlag af rangforordningen fra 1671, der opregnede en lang række embeder og titler, udstedte Christian V den 11. februar 1679 privilegierne for, som det hed i datidens sprog, betjente af den borgerlige stand, d.v.s. borgerligt fødte embedsmænd.¹¹⁾ Privilegierne gav personer, hvis charger var nævnt i rangforordningen, personligt adelskab inkl. hustru og ægtefødte børn i første led. På deres våben måtte der sættes »en aaben med Fire Traller oplugt oc paa

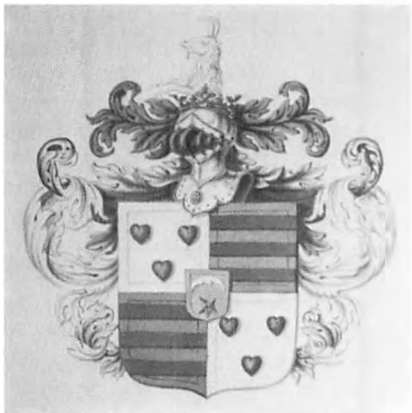
skack staaende Hielm efter hosføyede Afritzning«, altså en åben halvt dextervendt hjelm med fire (synlige) bøjler. Ligesom adelsbreve udfærdigedes privilegierne på pergament¹²⁾ og indførtes i adelsprotokollen. Begge steder ses en farvelagt genivelse af den nøjagtigt definerede hjelm af adelig type, der også blev afbildet i en trykt udgave af privilegierne.

På grundlag af disse generelt virkende adelsprivilegier udstedte kongen i den følgende tid individuelle våbenbreve til de rangadelige, der ønskede det – og betalte for det. Våbenbrevene registreredes i adelsprotokollerne ligesom traditionelt formede adelspatenter. Ofte fik embedsmanden en »forbedret« version af det våben, han hidtil havde brugt. Karakteristiske eksempler på sådanne våbener ses i adelsprotokollerne, i det tidligere omtalte ridderakademis matrikel og i ridderbøgerne for henholdsvis Elefant- og Dannebrogordenen.¹³⁾ De pågældende borgerligt fødte embedsmænd var personligt adelige alene i kraft af deres ranggivende charger. Derfor indeholder et våbenbrev kun formler, der vedrører våbentildelingen.¹⁴⁾

Fra og med 1679 afbildes den skråtstiliede åbne hjelm med fire bøjler ikke kun i de rangadeliges våbenbreve, men også i de traditionelt formede adelspatenter. For med 1679-privilegierne var der skabt en ensartet ranghjem for den menige adel som sådan. I ridderbøgerne forekommer denne adelige ranghjem i flere tilfælde på uradelens våbener.

Den adelige hjelm i Christian Vs våben- og adelsbreve bar ofte en krone, der havde tre (synlige) enkle palmetter med et lille kløverbladlignende ornament mellem hver. Senere – i reglementet af 1693 – bliver denne kroneform officielt legitimeret som adelig rangkrone.

Indtil et stykke ind i 1700-tallet blev de af Christian V givne bestemmelser om heraldiske rangattributter fulgt af kancel-

8. Kancelliasessor Mathias Moth, bror til Christian Vs elskerinde Sophie Amalie Moth, var en af dem, der 1679 fik våbenbrev med den samme år fastsatte hjelm. Hjelmen bærer den krone, der i 1693 utvetydigt blev fastslået som den menige adels. Rigsarkivet, Chr. Vs adelige patenter.

liet næsten uden undtagelser. Sidenhen herskede der større ligegyldighed i takt med den almindelige dekadence på heraldikkens område.

Med rangforordningen af 11. februar 1693 gradueredes den rangbestemte adel, således at borgerligt fødte embedsmænd med rang i en af de tre højeste klasser i og med dette kom i besiddelse af arvelig adel, mens reglerne om personlig adel stadig var gældende for embedsmænd i de øvrige rangklasser. Denne graduering fik ingen konsekvenser for rangattributterne, da de allerede forinden var fælles for arvelig og personlig adel.

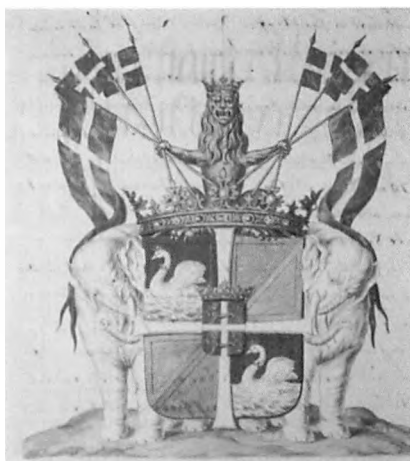
Inspirationen til den dansk-norske enevældes adelsbegreb skal bl. a. søges i samtidens nobilitetsteoretiske litteratur. I nogle franske juristers teorier om »noblesse de robe« finder man i påfaldende grad principperne i det adelsbegreb, som Christian V definerer officielt i sine rangforordninger og privilegier. Et sidestykke hertil var den russiske rangtabel fra 1722.

Det danske rangsystem var uden tvivl forbillede for zar Peter den Store, der havde besøgt Danmark i 1716.

Kroner forekommer tit som skjoldfigurer. Af stilistiske grunde gengives de oftest som den pågældende rangkrone oven på skjoldet. Der findes en hel række eksempler på sådanne kroner i skjoldet af grevelig, friherrelig og adelig form. I de respektive patenters tekst er de blot blasoneret som »krone«.

Mætresser og naturlige børn

Kongernes elskerinder og uægte børn indtager normalt en særstilling, hvad angår rangkroner. Ulrik Frederik Gyldenløve, Christian Vs halvbror, blev i 1671 benådet med grevelige privilegier for sit norske grevskab Laurvig, som kongen tildelte et våben med almindelig grevekrone. Grevetitlen for sin person har Gyldenløve sandsynligvis selv afvist, for-

9. Våben for Christian Vs og Sophie Amalie Moths børn med navnet Gyldenløve 1679. Den »fyrstelige« krone sidder på hoved- og hjerteskjold og på løvens hoved. I 1. og 4. felt ses grevskabet Samsøes våben. Rigsarkivet, Chr. Vs grevelige lensbog.

10. Greverne Danneskiold-Laurvigs våben 1695. Den takkede antikkroner sidder på hovedskjoldet og på den dekstre skjoldholders hjelm. Løven øverst har bibeholdt Gyldenløvernes »fyrstelige« kroner. Grevskaftet Laurvigs våben ses i 1. og 4. felt. Navnetrækket i hjerteskjoldet er Frederik III's, denne linies kongelige stamfar gennem Ulrik Fr. Gyldenløve. Rigsarkivet, Chr. Vs grevelige lensbog.

di han som søn af den første enevældige konge Frederik III ikke fandt greveværdigheden fyldestgørende. Ved salvingen i 1671 havde han formentlig ventet at blive hertug. Udenlandske gesandter i København taler i hvert fald herom i deres depecher. Kongen gik kun så langt, at han indrømmede Gyldenløve den allerfornemste plads i rangen og titulaturen »Høj Excellence«. Gyldenløves selvfølelse kom imidlertid til udtryk i hans personlige segl. Allerede i 1664 bruger han over sit skjold en krone med fem (synlige) større palmetter,¹⁵ der meget ligner den franske hertugkrone. I praksis blev denne kroneform ligesom Ulrik Fr. Gyldenløves våbenføring i øvrigt retningsgivende, da Christian V senere fastsatte våbener for sine egne uægte børn. Ifølge deklARATIONEN af 1. januar 1679 om kongens naturlige børn skulle disse føre navnet Gylden-

løve og på det våben, der tildeltes dem, ses en rangkrone med fem (synlige) palmetter, af hvilke den i midten og de to yderste er lidt større end de to øvrige. Denne krone kaldes i teksten »en fyrstelig Krone«. ¹⁶ Moderen til disse børn, Sophie Amalie Moth, var i 1677 blevet grevinde af Samsø og fik den sædvanlige grevekrone, der også skulle føres over grevskabet Samsøes våben.

Kun første generation af en konges uægte efterkommere måtte anvende Gyldenløve-navnet. Gyldenløvernes descendenter blev grever og grevinder, og i patentet af 4. maj 1695 bestemte kongen desuden, at de skulle hedde Danneskiold. Patentet fastslog endvidere, at »til bedre at Distingvere dend Førstelige Crone dennem og deris Arvinger er given, skal de og ingen anden j stæden for dend føre enn antiqve Crone af fire høye og fire lauge takker«. Beskrivelsen tager sigte på kroneringen hele vejen rundt. Det afbildede Danneskiold-våben viser en antik krone med fem (synlige) takker, hvoraf den midterste og de to yderste er lidt større end de to øvrige.¹⁷ Også brugen af denne kroneform var i praksis foregrebet af den tidligere nævnte Ulrik Fr. Gyldenløve, idet han allerede i 1677 førte den over våbenet i et af sine segl.¹⁸

11. Grevinde Charlotte Helena von Schindels våben 1710 med »fyrstelig« kroner på hoved- og hjerteskjold. Skjoldholderne bærer grevekrone. En bort med hjerter forekom også i Elisabeth Helena von Viereggs grevindevåben. Rigsarkivet, Fr. IV's grevelige patenter.

12. Anna Sophie Reventlows våben som fyrstinde af Slesvig 1712. Våbenet har felter ikke kun for Slesvig, men også Ditmarsken, hvor hun fik besiddelser. Rigsarkivet, Fr. IVs grevelige patenter.

Frederik IV, konge 1699-1730, tildelte to af sine elskerinder, Elisabeth Helena von Vieregg og Charlotte Helena von Schindel, der henholdsvis 1703 og 1710 ophøjedes til grevinder, ikke grevekronen, men den »fyrstelige krone« med fem palmetter, der ellers var reserveret Gyldenløverne.¹⁹⁾

En mellemting mellem en åben og en lukket krone var den kroneform med to bøjler og et lille kors over en kronering med fem (synlige) palmetter, som samme konge gav sin morganatiske hustru Anna Sophie Reventlow i 1712, da hun blev fyrstinde af Slesvig. Hendes krone kaldes i patentet for »fyrstelig«.²⁰⁾

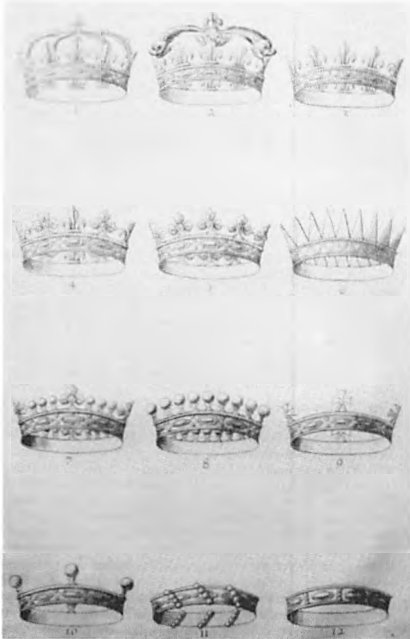
Under sin rejse til Italien 1708-09 udnævnte Frederik IV to italienere til markgrever, de eneste i dansk nobilitets historie. De fik en særlig dansk markiskrone bestående af tre (synlige) palmetter med to perler i hvert af de to mellemrum.²¹⁾

Franske forbilleder

Begrundelsen i det før nævnte patent for Danneskiold'erne for at indføre den antikke krone og Ulrik Fr. Gyldenløves brug af den i praksis peger mod visse forbilleder: de systemer, teoretiserende franske heraldikere havde opstillet. Typiske eksempler herpå var publiceret af Pierre Palliot i »La Vraye et Parfaite Science des Armoiries« (Paris 1664) og af Marc de Vulson de la Colombière i »La Science Heroique« (Paris 1644 og 1669). Den sidstnævnte henfører den antikke krone (se fig. 14, krone nr. 6) til »Seigneurs ayans quelque Terre en titre de Principauté«. Den ansås altså for at være en fyrstelig krone. I Danmark-Norge bliver den rangattribut for de med godser forlenede uægte efterkommere af kongen. Den fyrstelige krone med fem palmetter, der i 1679 blev tildelt Gyldenløverne, har stor lighed med den franske skemakrone for hertuger (nr. 5). Karakteristisk for de franske teoretikers systemer er i øvrigt den relative sammenhæng mellem de forskellige kongelige kroner, der udtrykkes ved hjælp af bøjler, liljer og palmetter for: konge (nr. 1), dauphin,

13. Våben for italieneren Francesco di Ratta som markgreve af Mandal 1710. Rigsarkivet, Fr. IVs grevelige patenter.

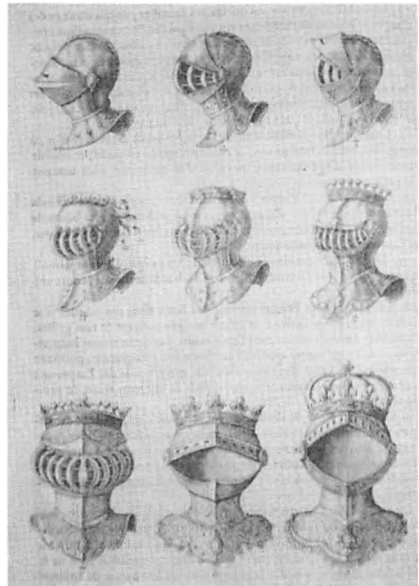
14. Franske skemakroner. Marc de Vulson de la Colombière, *La Science Heroique*, Paris 1669, side 419.

d.v.s. kronprins (nr. 2), yngre prinser, som er kongesønner («enfants de France») (nr. 3), andre prinser («princes du Sang Royal de France») (nr. 4). Desuden foreskrives der specielle kroner for: markis (nr. 7), greve (nr. 8), vidame (nr. 9), vicomte (nr. 10), baron (nr. 11), banneret (nr. 12).

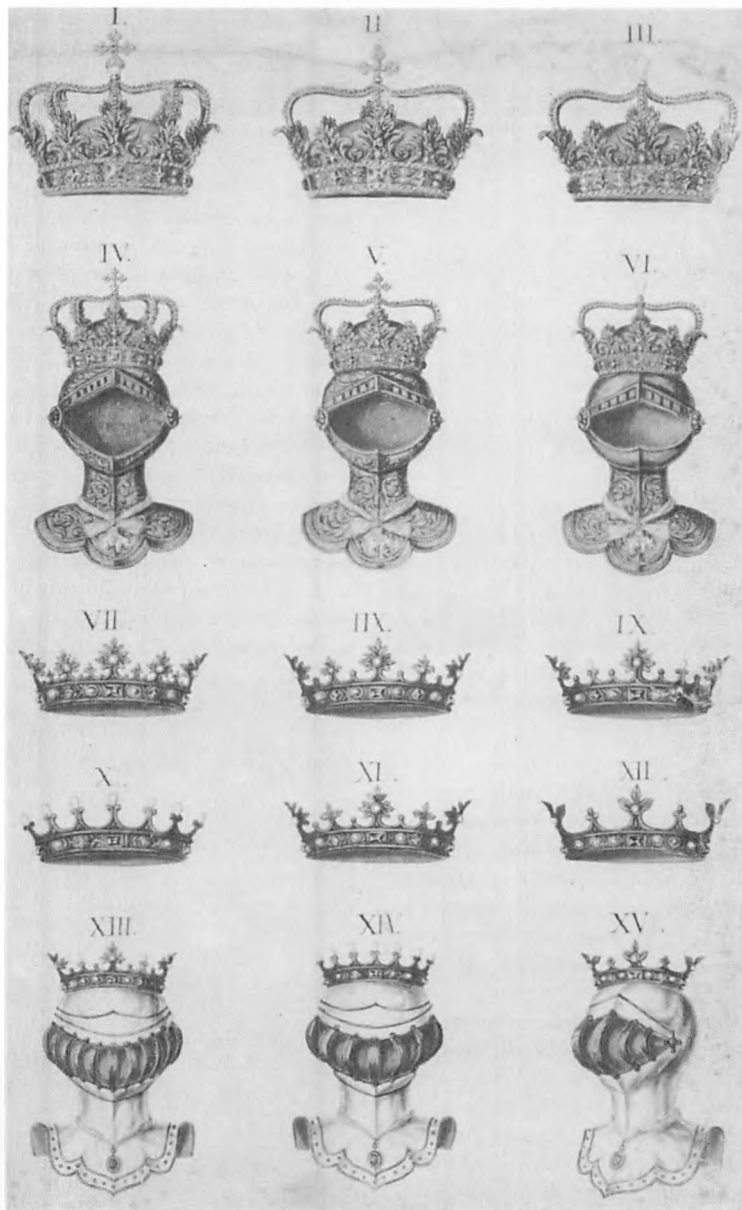
De franske ranghjelme er graderet ved forskellig position - profil, skrånstillet, en face - og ved forskelligt antal bøjler eller fuldstændig udeladelse af sådanne og i så fald ved visirets åbningsgrad. Vulson de la Colombière anbefaler særlige hjelmsformer (se fig. 15) for kategorierne: ny adel (nr. 1), gammel adel af forskellig fornemhed (nr. 2-4), baron (nr. 5), greve, vidame, vicomte (nr. 6), markis (nr. 7), hertug, prins (nr. 8), konge (nr. 9) - med Helligåndsordenen i

bånd om halsen. Jo mere en ranghjelme ses forfra, jo fornemmere er den. Kongens hjelm er vidt åben og helt uden bøjler, fordi en monark må se og kende alt - ræsonnerer teoretikeren.

En hidtil ubemærket farvelagt tegning,²²⁾ der må være malet ca. 1693 af den daværende kgl. våbenmaler Herman von Ham,²³⁾ viser dansk-norske kroner og hjelme, mellem hvilke man tydeligt kan konstatere en lignende relativitet som i det franske system. Rangattributterne er følgende (se fig. 16): kongens krone (I) med fem synlige bøjler og øverst et kors på et rigsæble i princippet svarende til den fysiske kongekrone, kronprinsens krone (II) med kun tre synlige bøjler og et kors øverst dog uden rigsæble, prinsernes krone (III) også med tre synlige bøjler samt en perle øverst i stedet for kors, gyldne ved forskellig åbningsgrad differentierede hjelme for kongen (IV), kronprinsen (V) og prinserne (VI) med

15. Franske idealhjelme. Marc de Vulson de la Colombière, *La Science Heroique*, Paris 1669, side 386.

16. Dansk-norske rangkroner og -hjelme, sandsynligvis malet af den kgl. våbenmaler Herman von Ham ca. 1693. Med undtagelse af de tre kongelige hjelme med krone IV, V og VI svarer de gængsne kroner og hjelme til bestemmelserne i Christian Vs reglement af 1693. Det kgl. Bibliotek, Thott, 766, folio.

de respektive kongelige kroner og alle med Elefantordenen i blå bånd omkring hjelmens hals, Gyldenløvernes fyrstelige krone (VII), grevernes krone (IX), friherrernes krone (X), adelens krone (XII), særlige kroner til placering på hjerteskjoldet for grever og friherrer (IIX) og adel (XI), den grevelige (XIII), den friherrelige (XIV) og den adelige hjelm (XV) med de respektive rangkroner og adeligt halsklenodie. Bortset fra kronen svarer den adelige hjelm i alle detaljer til den hjelm, der autoriseredes i 1679 for »betjente af den borgerlige stand«. Dens tilstedeværelse på tegningen og plads i sekvensen viser, at denne hjelm var gældende for menig adel i det hele taget, altså både sødsels-, brev- og rangadel. Med undtagelse af hjelmene med kongelige kroner på genfindes alle kroner og hjelme i en til tegningen svarende rækkefølge i den skrevne specifikation, der hørte til Christian Vs memorial af 25. april 1693 (se senere). Specifikationen slutter med »adelens hjelm med krone«.

At kobberstikkene i samtidens trykte heraldiske værker – navnlig Vulson de la Colombières – tjente som forlæg for den danske våbenmaler, kan der ikke herske tvivl om, ligesom de i det hele taget har været inspirationskilde for dem, der udarbejdede det dansk-norske system af kroner og hjelme. I detaljer lader de tre kongelige hjelme på Herman von Hams tegning sig sammenligne med de fornemste franske hjelme hos Vulson. De tre »danske« kongelige hjelme savnede imidlertid officiel fastsættelse og er heller aldrig blevet brugt i praksis. Deres forekomst på tegningen viser blot den udbredte tilbøjelighed til at efterligne fremmede mønstre. Den danske en face-stillede grevehjelm med elleve bøjler var tydeligt inspireret af den franske markishjelm i samme position og med et lignende antal bøjler. Det dansk-norske system er kendt tegnet ved, at rangattributternes

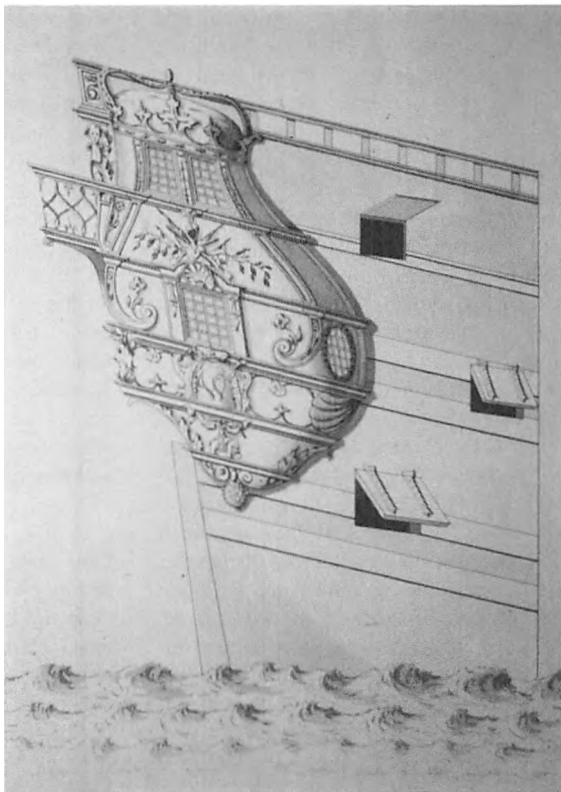
form normalt svarer til højere adelsgrader i de franske teoretikers system.

På Rosenborg hænger et maleri, der viser de samme rangkroner som på Herman von Hams tegning. Det er malet mellem 1695 og 1699.²⁴⁾ Kronerne for kongen og dronningen og det kongelige arvehus – kronprins, kronprinsesse, prinser, prinsesser – er alle lukkede med bøjler. Sammen med de åbne kroner for de forskellige adelsgrader – Gyldenløve, greve, friherre (baron), ubetitlet adel – udgør de et system, der ved antal og art af bøjler, palmetter, perler og sten antyder en sammenhæng og dermed viser socialstrukturens afhængighed af den ene-vældige kongemagt.

Riddervåbener

I memorialerne af 25. april 1693 om indretningen af ridderkapellet på Frederiksborg for Elefant- og Dannebrogordenen gav Christian V nærmere bestemmelser om udførelsen og ophængningen af ridders skjolde. Til bestemmelserne hørte et specificeret reglement om kroner og hjelme. Man finder her de rangattributter, der indtil da var indført, også den menige adels krone. De tre differentierede kongelige kroner, som er omtalt tidligere, bliver officielt fastsat ved denne lejlighed. I praksis havde Christian Vs bror prins Jørgen (Georg) længe forinden brugt en krone med kun tre bøjler,²⁵⁾ hvad der også var mere passende, efter at han i 1683 var blevet gift med den engelske prinsesse Anne, som før hun blev dronning anvendte en helt åben krone. Kronprinssekronen og prinsekronen gled hurtigt over til udelukkende at blive brugt i ordensheraldikken.²⁶⁾ Til reglementet hørte et sæt modeltegninger, der sammen med de øvrige originale akter gik tabt ved Christiansborgs brand i 1884. Der er dog fra forrige århundrede bevaret en afskrift af memorialerne og kopier af modeltegningerne.²⁷⁾ Foruden

17. Agterspejl af orlogsskibet »Prins Wilhelm«, opkaldt efter en af Frederik IVs yngre brødre. Øverst ses den særlige prinsekrone. Rigsarkivet, skibstegning fra 1696.

de allerede nævnte kronetyper foreskrev reglementet en kurhat for kurfyrster og en særlig krone for hertuger, landgrever, markgrever, fyrster og fremmede prinser. Modellen til denne fyrstelige krone – palmetter vekslende med lange kløverbladsagtige ornamentter – var gjort efter et våben, der var indsendt af hertug Anton Ulrik af Braunschweig (netop i 1693 udnævnt til elefantridder), hvilket fremgår af reglementets egen tekst. I ridderbøgerne træffer man imidlertid aldrig denne specielle fyrstekrone og heller ikke de særlige rangkroner, der efter reglementet skulle anbringes på hjerteskjoldet. Med hensyn til hjelme blev de givne forskrifter i øvrigt sjældent fulgt i praksis, da det indsendte forlæg i mange tilfælde

blev bestemmende for, hvordan riddervåbenet kom til at se ud.

I Elefantordenens statutter af 11. marts 1679²⁸⁾ fandtes en bestemmelse om, at enhver elefantridder over sit våben eller monogram måtte føre en friherrekrone, selv om vedkommende ikke var baron. En forordning af 13. marts 1683 om klædedragt m.m. bestemte, at krone på våben eller monogram kun måtte føres af gehejmeråder, høje generalspersoner, grever, friherrer og riddere af Elefanten. Forordningen tillod foruden elefantriddere også gehejmeråder specielt at bruge friherrelig krone. Man har åbenbart anset brugen af krone alene som noget eksklusivt, idet forordningen kun tillader den menige adel at føre kro-

ne i forbindelse med hjelmen. Tilladelsen til at bruge friherrekroner for personer, der ikke var friherrer, synes ikke at have sat sig praktiske spor. Endnu i Elefantordenens trykte statutter af 1. december 1693²⁹⁾ forekommer der våbenskabeloner med friherrekroner dog uden, at der nævnes noget udtrykkeligt herom i teksten. I memorialen af 25. april 1693 findes der imidlertid en tydelig bestemmelse, men i ordenens ridderbøger møder man ingen eksempler på våbener for ikke-friherrer med friherrelig krone.

Ideal og socialpolitik

Officielle forskrifter om heraldiske rangattributter fandtes sjældent i andre stater. Der finder man til gengæld megen teoretiseren om emnet. En teoretiker som Marc de Vulson de la Colombière følte savnet af officielt sanktionerede regler. Han beklagede den vilkårlige brug i samtiden af hjelme uden, at der toges hensyn til antallet af bøjler. Under foregivende af, at der en gang havde eksisteret faste normer, udtalte han det fromme ønske: "... men en dag, om Gud vil det, vil konger og fyrster forstå vigtigheden af, at sådan uorden bringes til ophør, og de vil tilvejebringe det nødvendige middel og reglement..."³⁰⁾

I Danmark-Norge blev ensartede kroner og hjelme fastsat officielt. Det hænger uden tvivl sammen med den enevældige forfatning, som var kodificeret. Det nye meningsfulde adelsbegreb blev indført ad lovgivningsvejen. Derfor blev også regler om rangkroner og -hjelme fastsat ved kongelige viljesakter. De autoriserede rangattributter afspejler imidlertid ikke kun en mode i samtiden, men må vurderes i forhold til den unge enevældes socialpolitik.

Noter:

- 1) En samling originaludfærdigelser findes i Rigsarkivet (RA), København.
- 2) Jfr. Ottfried Neubecker, *Heraldik. Kilder, brug, betydning* (bearbejdet oversættelse ved Nils G. Bartholdy), Kbh. 1979, s. 68-71 og 147-48.
- 3) *Copia aff K. Friderich den Tredie... confirmerede oc forbedrede Kiøbenhaffns nye Privilegier med hosføyede augerede Vaben, Kbh. 1661. De orig. privilegier med farvelagt våbentegning findes i Københavns Stadsarkiv.*
- 4) Se Nils G. Bartholdy, *Adelsbegrebet under den ældre enevælde. Sammenhængen med privilegier og rang i tiden 1660-1730*, (dansk) *Historisk Tidsskrift* 12. rk. bd. V, Kbh. 1971, s. 577-650.
- 5) RA, Danske Kancelli A 100-101, Christian Vs grevelige og friherrelige patenter.
- 6) RA, Rentekammeret 471.1, *Album Regiæ Academiæ*.
- 7) Indskrænkninger forekommer først i 1800-tallet (f. eks. Hambro, *Berner-Schilden-Holsten*).
- 8) Begge redaktioner af privilegieteksterne er gengivet i Birgit Bjerre Jensen, *Christian Vs greve- og friherreprivilegier*, Arkiv 2. bd. nr. 2, Kbh. 1968, s. 89ff.
- 9) RA, Danske Kancelli A 130,1a, Christian Vs grevelige lensbog.
- 10) RA, Danske Kancelli A 102, Christian Vs adelige patenter. Før 1670 indførtes adelspatenternes tekst i kancelliets alm. brevøger, men uden våbentegning.
- 11) Trykt i J. H. Schou, ... *Forordninger...* I, Kbh. 1777, s. 19f, og særskilt.
- 12) RA, pergamentsaml., C 5, len.
- 13) I Ordenskapitlet, Amalienborg. Jfr. Nils G. Bartholdy, *Tilblivelsen af våbenerne for riddere af Dannebrog i det 17. og begyndelsen af det 18. århundrede*, HT bd. 3 nr. 27, 1973, s. 311-25.

- 14) Begrebsmæssigt svarer våbenbrevene *ikke* til det tyske Wappenbrief-fænomen.
- 15) RA, seglsamlingen.
- 16) RA, Danske Kancelli A 130, 1a, Christian Vs grevelige lensbog.
- 17) Do.
- 18) RA, seglsamlingen.
- 19) RA, Danske Kancelli A 130a, Frederik IVs grevelige patenter.
- 20) Do.
- 21) Do.
- 22) Det kgl. Bibliotek, Thott, 766, folio.
- 23) Om hans heraldiske arbejder se HT bd. 3 nr. 27, 1973, s. 318-19.
- 24) Rosenborg, Ca 7-290. Disse kroner ses også på et kobberstik i Lauritz de Thurah, Den danske Vitruvius I, Kbh. 1746, tavle XXVI.
- 25) Ses i seglene på hans breve til Christian V 1683ff, RA, Kongehuset, Christian V, ind- og udgående breve etc.
- 26) De differentierede kongelige kroner bruges stadig konsekvent på ridderskjoldene og i ridderbøgerne, men ikke andre steder.
- 27) I Ordenskapitlet, Amalienborg. En særskilt planche med en bøjlehjelm uden krone, der ikke modsvares af nogen tekst i reglementets specifikation, er blevet til i 1800-tallet som følge af et fejlagtigt ræsonnement om adelsbegrebet, jfr. (dansk) Historisk Tidsskrift 12. rk. bd. V, 1971, s. 596-97. Kroneformerne er gengivet efter kopierne hos Poul Bredo Grandjean, Dansk Heraldik, Kbh. 1919, s. 207.
- 28) RA, Danske Kancelli C 39.
- 29) Publiceret i H. F. Grandjean, De kongelige danske Ridderordener, Kbh. 1903.
- 30) La Science Heroique, 1669, s. 415.

Symbolske tal

Af *Sven Tito Achen*

ET SYMBOL er noget *som betyder noget andet*: noget andet end det er, eller end det forestiller, eller end man umiddelbart skulle tro.

Symboler spiller en større rolle i menneskenes liv, end man normalt gør sig klart. Fra dåben til jordpåkastelsen er vores tilværelse vævet igennem med *symbolske handlinger* og omgangsformer. Vi blotter hovedet og sender en krans, vi kaster ris efter brudeparret, vi tænder den olympiske ild, vi hæver glasset og sænker fanen, og så videre, og så videre.

Vores *påklædning* er i vidt omfang symbolsk. Der kan ligge en symbolik i at gå med vest, lige såvel som i ikke at bruge brystholder. *Frisure* og *skæg* kan være symbolske. Den unge mand som lader sit hår gro langt, eller som tværtimod er kortklippet, vil ofte dermed, bevidst eller ubevidst, give udtryk for »noget andet« end det rent frisuremæssige.

Vi er på alle sider omgivet af *billedlige symboler*, figurer eller billeder som forestiller én ting, men betyder noget andet. Et billede af en slange omkring en stav, som betyder lægekunst, medicin, apotek. En gengivelse af et kranium, som betyder højspænding, gift, livsfare. En tegning af et hjerte med en pil igennem, som betyder: jeg er forelsket. Et billede af en kornsegl og en hammer, som betyder kommunisme.

»Symbolske tal« har i sommeren 1979, i form af tyve korte artikler, men ellers i omtrent samme skikkelse, været offentliggjort i dagbladet Politiken, på søndagsnummerets ungdomsside. Den sammenskrevne artikel bringes her med Politikens tilladelse, for hvilken vi udtaler vor bedste tak.

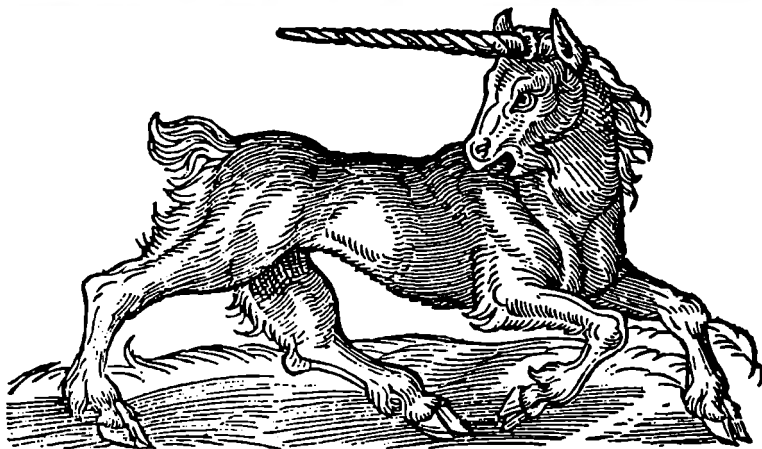
En interessant gruppe symboler er de *symbolske tal*, altså tal, der naturligvis, som alle andre tal, har til opgave at angive et antal eller en rækkefølge, men *som tillige eller i mange tilfælde først og fremmest, »betyder noget andet«*. Det er i reglen ikke tallets navn, f. eks. »fyrre« eller »fem«, der er symbolsk, og heller ikke taltegnet, f. eks. »3« eller »III«. Det symbolske ligger normalt i *antallet*, f. eks. antallet syv, syv stykker (af et eller andet): syv dage, syv søjler, syv dværge. . .

Nogle antal er mættet med symbolik (tre og tolv, f. eks.), medens andre er tolt usymbolske (elleve, f. eks.), og atter andre er en mellemting (f. eks. otte). Og en ting bør man huske: fordi noget *kan* være symbolsk og somme tider er det, er det ikke sikkert, at det *altid* er det. Fordi antallet syv somme tider skal forstås symbolsk, behøver det ikke være noget symbolsk i, at man har syv stykker mad i sin madpakke. Fordi antallet fyrre somme tider er symbolsk, behøver det ikke være symbolsk, at f. eks. en ting koster 40 kr.

Et og to

Eet er det første tal og »alle andre tals ophav«, men i talsymbolikken spiller ét ingen stor rolle. Inden for visse religioner, især jødedommen og islam, kan ét-tallet stå for Gud: »Der er kun én Gud«. Det gælder til en vis grad også kristendommen, selv om opfattelsen af den eneste Gud her er sløret af Treenighedens Fader, Søn og Helligånd.

Måske beslægtet med Gud-symbolikken er den opfattelse, at antallet ét står for noget mandligt, for manden. Og dette hænger igen sammen med, at antallet to opfattes som symbol for noget kvindeligt,

Alle andre dyr med horn har to horn (det gælder også næschornet). Enhjørningen er den eneste skabning som kun har ét, og denne ét-hed, som har givet den sit navn, har sikkert også været afgørende for enhjørningens popularitet som symbol. Den står for renhed: fysisk, medicinsk, moralsk, seksuelt, for kyskhed, for Jomfru Maria, ja for Jesus selv, for Gud. At den er et fantasifoster, gør intet skår i symbolikken. »Det vigtigste er ikke, om et dyr faktisk eksisterer«, sagde kirkefaderen Augustin, »men hvad det symboliserer«. Tysk træsnit fra 1500-tallet.

for kvinden. Denne dobbeltsymbolik bygger utvivlsomt på noget rent fysiologisk, de to køns køn, manden som noget udeleligt, »et-tallet«, kvinden som noget tvedelt, på samme måde som to er det første delelige tal.

Opfattelsen giver sig mange udslag. Rim på én stavelse kaldes »mandlige« rim: »Jeg en gård mig bygge vil/der skal være have til«. Rim på to stavelser kaldes »kvindelige« rim: »Tip, tap, tønde/nu kan du begynde«. På romanske sprog, f. eks. fransk, er det ofte således, at ord i hankøn har én stavelse, mens de samme ord i hunkøn har to stavelser. De almindeligste, mest typiske drengenavne har én stavelse: Jens, Niels, Hans, Gorm, Knud, Bent, Ib, Kim. Af pigenavne er der derimod næsten ingen på én stavelse, og alle de almindeligste har to: Gitte, Lene, Jette, Birthe, Kirsten, Hanne, Tove og så videre.

Fra ét og to går denne kønssymbolik videre til alle øvrige ulige og lige tal. De ulige tal fornemmes som maskuline, og de lige tal som feminine. I omklædningsrummene i Frederiksberg Svømmehal har alle herrekabinerne ulige numre, medens damekabinerne har lige numre. Når der fødes en prinsesse, skydes der salut med 100 skud. Når der fødes en prins, affyres man 101 skud. Personnumre for mænd er ulige, for kvinder lige.

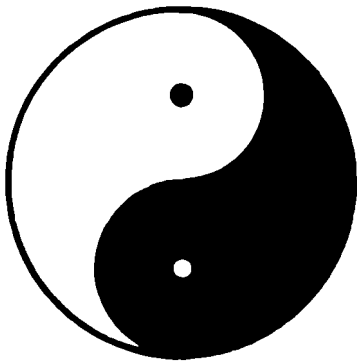
Den græske filosof Pythagoras mente, at de ulige, »maskuline« tal var aktive og lykkelige, og de lige, »feminine« tal var passive og ikke-lykkelige. Og det mener alle vi andre faktisk også! Vi siger »7-9-13«, ikke f. eks. »6-10-14«. Den arabiske eventyrsamling hedder »1001 nat«, ikke »1000 nætter«, ganske bevidst fordi et ulige tal blev anset for »stærkere« og mere tiltrækkende end et lige. Det samme mener tydeligvis de folk der navngiver bil- og

flymodeller: Mig 17, Mig 21, Boeing 707, Boeing 747. Et lige tal i denne forbindelse hører til sjældenhederne.

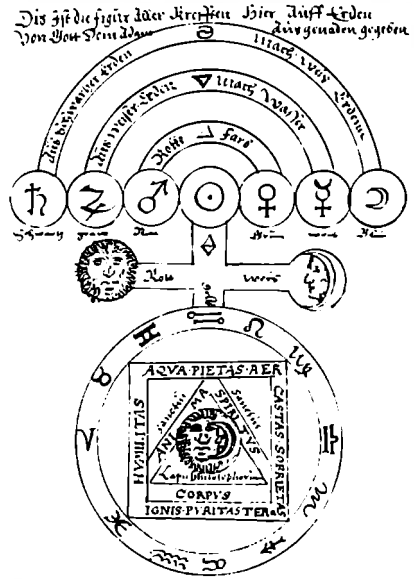
Tre

Tre er det populæreste af alle tal. I talemåder og ordsprog, i folkeliv og eventyr, i digtekunst og tænkning, i propaganda og reklame, i religionerne, i filosofien, i politikken, ligegyldigt hvorhen man vender blikket inden for menneskelivet, støder man på tre-tallet. Både for sjæl og krop er der noget uhyre tilfredsstillende ved det. Det tiltaler tanken såvel som rytmesansen. Det er magisk. Det er helligt. Det er symbolsk.

Måske hænger tretallets popularitet sammen med, at tre er det højeste antal som det menneskelige øre eller øje normalt kan opfatte uden at tælle. Det er derfor romertallenes streger standser ved III og går videre efter et andet system: $5 + 1 = IV$.

Det orientalske yang-og-yin-tegn symboliserer tilværelsens »to-hed«, de parvise elementer som samtidig udelukker og betinger hinanden, og som tilsammen udgør vort liv: kvinde/mand, liv/død, varme/kulde, nat/dag, og så videre. »Var lyset lyst, om mørket ikke fandtes?« spørger Piet Hein. Og Niels Bohr satte yang-og-yin i sit våbenskjold.

Tegning udført af en guldmager o. 1580. Opstillingen er gennemtrængt af tal-symbolik. Foroven antallet syv (planeterne), i midten to-tallet (sol og måne), nederst tolv-tallet (Dyrekredsen) omkring de fire elementers fir-kant. Inden for den igen »menneskets tre-kant« (krop, ånd og sjæl) og inderst målet for det hele, ét-heden, foreningen af sol og måne, »de vises sten«.

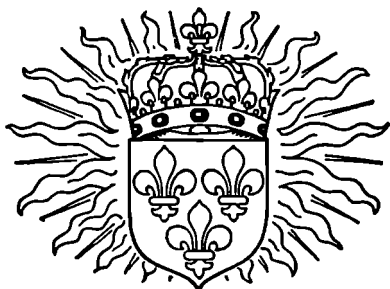
For de gamle græske filosoffer var tre det fuldenkte antal, som udtrykte og definerede alle ting. Det var begyndelsen, midten og afslutningen, fortid, nutid og fremtid, fader, moder og barnet. Det var rummets tre dimensioner. Det stod for legemlig og åndelig sundhed. Det var nøglen til altet og derfor et symbol for Gud.

I de fleste religioner er gudemagterne ordnet i grupper på tre, og tre af den ene eller anden slags optræder igen og igen. Der er tre gratier, tre furier, tre norner.

Også Bibelen vrimler med tre-tal: Noa havde tre sønner, Abraham fik besøg af tre engle, der var tre mænd i den gloende ovn. Jonas var tre dage i fiskens bug, »før hanen galer, vil du fornægte mig tre gange«, der er tre kristne hoveddyder: tro, håb og kærlighed.

Og selv når Bibelen ikke nævner noget bestemt antal, kræver teologien, eller menigheden, at der skal være tre. Det gælder de hellige tre konger. Mattæus Evangeliet siger bare »nogle vismænd fra Østerland«. Og det gælder selve Treenigheden: Faderen, Sønnen og Helligånden.

Tre-tallet er uundværligt i alle arter af tale- og fortællekunst, fra remsernes trip-trap-træsko og eventyrenes tre prøver, tre ønsker, tre friere, tre svar, gennem folkevisernes »Han sejled i dage, han sejled i tre« og revyernes Tre Raskke Prinsker til nazisternes talekor »Ein Volk, ein Reich, ein Führer« og Winston Churchills »Blod, svæd og tårer«.

Oprindeligt var liljerne, de gyldne liljer i blå, i de franske kongers våben »strøet« over hele feltet i ubestemt antal, men under kong Karl 5. (1364-80) blev antallet fastsat til tre, for at symbolisere Treenigheden. Samme symbolik ligger utvivlsomt bag mange andre af heraldikkens »tretal«. Illustrationen her er fra Solkongens tid.

Hun holdt mig tre skridt fra livet, du må gætte tre gange, man slår tre søm i fanen og udbringer derefter tre lange og tre korte, auktionsholderens hammerslag falder efter hans »Første, anden, tredje gang...«, kort sagt, vi ligger alle, på utallige måder, under for den tiltrækning der udgår fra: alle gode gange tre.

Fire

Et menneske der står ude i naturen og ønsker at orientere sig, kikker først den ene vej, så til siden, så bagud, og så til den anden side. Dermed har han set det hele. De fire kik mod verdens fire »hjørner« har bragt ham horisonten rundt, og når man i oldtiden gjorde sig et billede af verden, var det nærliggende at dele den op i fire dele.

Denne jordens og universets firdelthed gjorde et stort indtryk på de gamle grækere. Fire blev for dem »verdens tal«. Det stod for verdensordenen, modsat kaos, og efterhånden for al anden orden i naturen og menneskelivet, for skabningens og Skaberens fuldkommenhed, ja for tilværelsen selv, for »det hele«.

Man så fir-tallet bekræftet overalt. Var der ikke fire årstider, og faldt ikke også menneskelivet tydeligt i fire dele: barn-dom, ungdom, de modne år, alderdom? Der var fire elementer, luft, vand, ild og jord, som i forskellige kombinationer dannede hele den fysiske verden. Mennesket var styret af fire livsprincipper med sæde i hjernen, hjertet, maven og kønnet. Der var fire slags smag: sødt, surt, salt og bittert, og fire fundamentale dyder, »sjælens firspand«: klogskab, mod, retfærdighed og mådehold.

Det meste af alt dette blev overtaget af kristendommen, som så fir-tallet bekræftet i Bibelen. Der var jo fire evangelier, fire store profeter, fire ærkeengle. Alt syntes at passe ind i denne fire-orden - eller blev bragt til at passe ind i den!

Hvor middelalderens tænkere eller herskere søgte at skabe overblik eller retfærdighed, blev det ofte ved hjælp af fire-tallet. Universiteterne fik fire fakulteter: teologisk, juridisk, medicinsk og filosofisk. Der var fire stænder i samfundet: adel, gejstlighed, borgere og bønder. Og byer blev opdelt i fire »kvarterer«, altså »fjerdedele«.

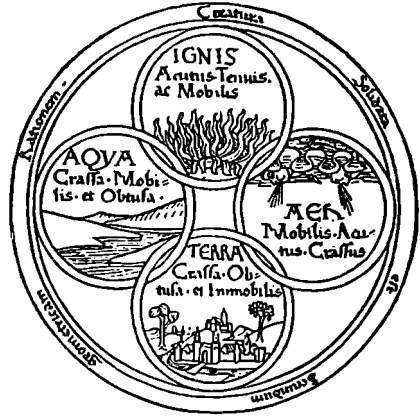
Ligesom tre er det umiddelbart tilfredsstillende antal, er fire det tal der bedst tilfredsstillende efter tanken og vores sans for orden og redelighed. Det gælder fra kortspillet fire kulører til præsident Roosevelts fire friheder (for nød, for frygt, talefrihed og religionsfrihed). Et helt aktuelt eksempel er Kinas plan for de »Fire moderniseringer«: af industrien, agerbruget, forsvaret, videnskaben og teknikken. Jamen, det bliver jo fem! Ganske rigtigt, og derfor slår man de to sidste sammen. For fire skal det være. Det ser faktisk ud til, at der er noget i den menneskelige psyke der stilles tilfreds ved en opdeling i fire, tallet for »det hele«.

Fem

Ordet »fem« betyder oprindeligt »hånd« eller »fingre«. Hvor mærkeligt det måske kan lyde, er det, langt ude, samme ord som »punch«, der betyder: en drik sammensat af fem bestanddele, og som »Punjab«, der betyder: landet med fem floder.

Mere end noget andet var det hånden med dens fem fingre, som gjorde det muligt for mennesket at hæve sig over dyrene. Det er med vore hænder vi har udført og anvendt alle vore redskaber og andre frembringelser. Det er i vid udstrækning med hænderne, vi giver vore følelser og hensigter til kende. Og det var først og fremmest ved hjælp af håndens fem fingre, og de to hænders ti, at mennesket lærte at regne.

Hele den enorme tankebygning og universelle værktøjskasse som kaldes ti-

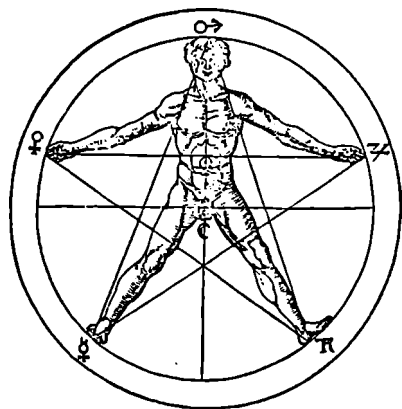
Middelalderligt træsnit med latinsk tekst, som viser hvorledes hele universet er sammensat af fire elementer: ild, vand, luft og jord, *ignis, aqua, aer og terra*.

talssystemet, har sit udgangspunkt i vore ti fingre. Havde vi haft fire fingre på hver hånd, som Mickey Mouse, ville alt hvad mennesket har skabt have haft andre proportioner.

Mennesket er hvad det er, fremfor alt i kraft af sin hånd og håndens fem fingre. Det er ikke mærkeligt at »hånd-tallet«, fem-tallet, blev »menneskets tal«, ligesom fire er »verdens tal« og tre er »Guds tal«. Fem-tallet gennemtrænger vores opfattelse af menneskelivet. Bevidst eller ubevidst, deler vi livet op i femårsperioder, hvilket bl. a. resulterer i det vi kalder »runde« tal: 25 år (f. eks. sølvbryllup), 50 år, 60, 70 og 75 år. Det kan meget vel være dette »menneskelige« fem-tal, der fik russerne til at vælge netop fem år som måleenheden i den planlægning af Sovjetunionens økonomiske udvikling, som de påbegyndte i 1928 under navnet »Femårsplaner«, og som siden på en måde har været rammen om alle sovjetborgeres liv.

Der er imidlertid endnu en grund til, at fem er »menneskets tal«. Alt hvad

mennesket ved og kan bygger, når vi går til bunds, på hvad vi kan opfatte og hvad vi har lært gennem vore sanser, og af dem har vi netop fem: synet, hørelsen, smagen, lugten og følelsen. Et menneske

De fem fingre og de fem sanser. Tegningen her, som er fra renæssancen, viser yderligere en måde som fem-tallet symboliserer og »definerer« mennesket på, nemlig som indskrevet i den femtakkede stjerne. Især når denne er tegnet som »pentagram«, i én fortsat, femdelst streg – en vidunderlig smuk og tiltrækkende figur – virker menneskets fem-hed overbevisende.

kan muligvis være endnu bedre udstyret – altså have en »sjette sans« – og stadig være et menneske. Men har man mindre end de fem, er man også mindre værd end et normalt menneske. Så er man ikke ved »sine fulde fem«.

Seks

»I begyndelsen skabte Gud himmelen og jorden«. Det er de allerførste ord i Bibelen, og de fortsætter med at fortælle hvorledes Gud gik frem: han skabte lyset, himmelhvælvingen, havet, planterne,

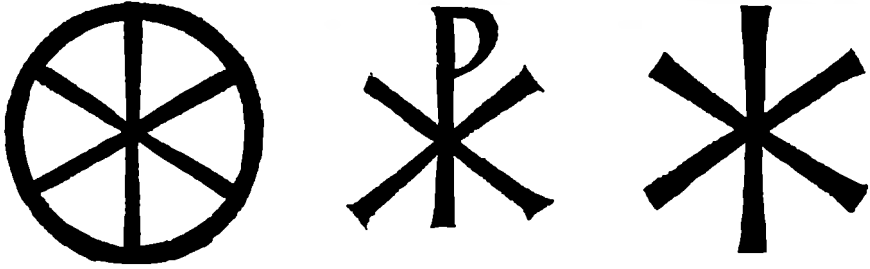
dyrene og til sidst mennesket. Det var på den sjette dag, og dermed var skabelsen afsluttet.

Gud arbejdede altså i seks dage (fulgt af en hviledag), og det fik konsekvenser. Dels af symbolsk art, antallet seks kom til at stå for Guds skaberværk, for fuldenelse og fuldkommenhed. Dels af praktisk art: også menneskenes arbejdsdage blev fastsat til seks. Da Gud på Sinaj bjerg gav Moses tavlerne med de Ti Bud, sagde han: »I seks dage skal du arbejde og gøre al din gerning«.

Seks-tallet forenede det ophøjede og det dagligdags, Guds skaberkraft og vore egne arbejdsfyldte hverdage. Seks-tallet var et lighedspunkt mellem mennesker og Gud. Det stod for ligevægt og harmoni.

Symbolikken forstærkedes af sekstallets rolle inden for regning og geometri. Rent matematisk står seks i et intimt forhold til to andre overmåde symbolske tal: det er det dobbelte af tre og det halve af tolv. Der er seks sider på en kubus, og det højeste antal øjne på en terning er derfor seks. Det bedste man kan slå, det lykkeligste kast af alle, er en sekser.

Det forhold som gjorde det dybeste indtryk var måske, at en cirkels radius går nøjagtig seks gang rundt i dens omkreds. Det ved enhver som har haft en passer i hånden. Derved kan man på den enkleste måde, helt uden beregninger, tegne en række figurer, som alle er bygget over seks-tallet og som alle er mærkeligt »tilfredsstillende«, f. eks. en sekskant eller de to sammenflettede trekanter som kaldes et heksagram. En tredje mulighed er tre lige lange streger som krydses i samme punkt. Denne figur mindede meget om det såkaldte Kristus-monogram, de sammenskrevne bogstaver X og P (græsk for K og R). De to figurer smeltede sammen, og det samme gjorde deres symbolik. Skaberens seks-tal, som på den smukkeste måde »gik op« i verdenscirk-

Til venstre cirklen seksdelt af sin egen radius, som går seks gange rundt i omkredsen. I midten XP, de græske bogstaver for »KR«, dvs.: Kristus. Til højre hvad man kunne kalde seks-tegnet, både Kristus og cirklen, både Gud og universet.

len, var det samme som Kristus! Som forklaret her lyder det måske hårtrukket, men gode symboler virker uden forklaring. Deres styrke ligger netop i, at de går uden om sproget.

Syv

Vort nuværende kalendersystem bygger på solen, men før dét, for nogle tusind år siden, var det månen og dens bevægelser, som var udgangspunkt for tidsregningen. Vi har i øvrigt stadigvæk rester af månesystemet. F. eks. fastsættes påsken som: første søndag efter første fuldmåne efter forårsjævndøgn. Og muhamedanerne bruger den dag i dag en månekalender.

At månekalenderen var tidligst, skyldes at månen er så langt lettere at iagttage end solen, og at dens tilsynekomst og form varierer på en måde, som udgør et af tilværelsens mest iøjnefaldende naturfænomener. Iagttagelse af månens faser er måske menneskenes allerførste viden-skab.

Fra nymåne til næste nymåne er der godt 29 døgn, og det vil jo sige, at de fire månefaser - fra nymåne til halvmåne (i tiltagen), fra halvmåne til fuldmåne, fra fuldmåne til halvmåne (i aftagen), og fra halvmåne til nymåne - hver varer på det nærmeste syv døgn.

Denne beregning er mindst 6000 år gammel, måske meget mere, og på de mennesker som havde foretaget den, gjorde denne 4 × syvdøgn cyklus et mægtigt indtryk. Det har rimeligvis været medvirkende, at den kvindelige menstruationsperiode også er på ca. 28 døgn. Befrugtning, fødsel og liv hang tydeligvis sammen med disse 4 × 7 døgn.

Et af de folkeslag som månefaserne gjorde størst indtryk på, var babylonerne. De var de første som inddelte deres livs dage i perioder på syv, og hver syvperiode sluttede (eller begyndte) med en hellig dag. Fra babylonerne bredte systemet sig til andre folk, bl. a. jøderne, som kaldte den hellige dag for »sabbat«, et ord der betyder måttelse, fylde, fuldkommenhed. For babylonerne stod ordet »syv« for det samme. »Syv« var det samme som verden, universet, evigheden. »Syv« var et udtryk for guddommelig autoritet og kraft, det brugtes ved besværgelser og i gudstjenesten, i magi og religion. »Syv« bragte lykke. Bare at sige det virkede som en beskyttelse. At gøre noget syv gange gav i sig selv styrke og moralsk renelse.

Sammen med syvdages kalenderen blev disse opfattelser overtaget af jøderne, og f. eks. det Gamle Testamente er gennemvævet med dem. At opregne de bibelske syvheder ville fylde flere tryksi-

der. Den syvende dag råbte Herren fra skyen, Jakob arbejdede syv år for Lea og syv år for Rakel, Samson havde syv hovedlommer, Faraø drømte om syv fede og syv magre køer, Jeriko faldt da syv præster med syv vædderhorn gik syv gange rundt om byen. Belønning er syvfold, og hævn er syvfold eller evt. syv gange syvfold.

Så magisk og helligt var syv, at det hebraiske ord for »ed« er afledt af ordet for »syv«. At sværge hedder »at sige syv«. Og hvad siger vi selv? Minsyv. Syvsatan. Det var som syv Søren.

Også grækerne var besnæret af syvtallet. Syv var for dem det fuldendte antal. Fuldkommenheden selv havde syv »trin«, og alt hvad der udgjorde et perfekt hele, måtte bestå af syv dele. Det er vistnok dem vi kan takke for at skalaen har syv toner. Et menneskes levetid udgjordes af syv »livsaldre«. Verdensrummet bestod af syv sfærer eller himle. Den dag i dag taler vi om at være i »den syvende himmel«.

Hvis noget skulle have autoritet eller

Det kendteste og mest udbredte af alle billedlige syv-tal er sikkert den Syv-armede Lyscestage. Oprindeligt stod den i jødernes tempel i Jerusalem. I dag findes kopier af den bl. a. i de fleste danske kirker og i mange danske hjem. I 1949 satte Israel den i sit statsvåben, sammen med to olivengrene og statens navn (med hebraiske bogstaver), alle figurer hvide i blå.

på anden måde appellere til folk, måtte det være noget med syv. Den antikke verden omfattede syv underværker – hvad det var for syv, var man ikke ganske enig om, men syv skulle det være! Syv byer kappedes om at være Homers fødested. Rom var bygget på syv høje. Den kristne kirke havde sine syv hoveddyder og navnlig sine syv dødssynder. Der var syv sakramenter, syv bønner i Fadervor, Marias syv glæder og syv smerter, og så videre, og så videre.

Syvdyrkelsen forstærkedes yderligere af de sammenhænge man mente at se mellem grupperne. Man anede gensidige påvirkninger og dybe afhængigheder mellem f. eks. de syv planeter og de syv livsaldre, og tillige mellem planeterne og de syv dødssynder. Mellem de syv toner, de syv himmelsfærer og regnbuens syv farver. Der var filosoffer som søgte at kombinere alle syv-grupperne i én stor syvfoldig tankebygning.

Foruden det mænemæssige kan måske et andet forhold have bidraget til syvtallets høje anseelse. Syv er summen af 3 + 4, og begge disse tal er, som vi har set, selv hellige og symbolske. Tre er »Guds tal«, fire er »verdens tal«. Antallet syv blev utvivlsomt i mange tilfælde opfattet som et »bevidst« resultat af 3 + 4, som Gud + verden, som universets åndelige kræfter plus dets fysiske kræfter, forenet i en enhed der derfor var uovergælig stærk. Opdelingen i tre »af ånd« og fire »af verden« går igen i mange af syvgrupperne. Af Tysklands syv kurfyrster var tre kirkefyrster og fire var verdslige herskere. Af Fadervors syv bønner drejer tre sig om Gud, fire om mennesker. Og så videre.

Det kan let vare syv lange og syv brede, inden vi når til vejs ende, og jeg er derfor i syv sind med hensyn til, om jeg skal blive ved. Bare jeg dog havde et par syvmilestøvler! Men til syvende og sidst kan læseren selv fortsætte. Prøv at finde

frem til nogle flere syvheder: Man skal æde syv pund skidt om året, Snchvide og de syv dværge, Syv små hjem... Der er nok af dem.

Otte

Otte er et af de tal som ikke rigtig har appelleret til symbolsansen. Måske er det for »symmetrisk«, for »kedeligt«. Nogen naturlig symbolik, så at sige udviklet af sig selv, har det i alle fald ikke givet anledning til. Der findes ganske vist symbolske udlægninger af otte-tallet, men de fornemmes som kunstige, konstrueret af folk som vil have orden i tingene. Hvis syv er symbolsk, og ni er symbolsk, så skal otte sandelig også være det.

Ifølge en af disse udlægninger er otte et lykketal, der står for redning, for nyt liv og ny begyndelse. Der var otte mennesker som overlevede Syndfloden, nemlig Noa og hans kone, tre sønner og deres koner. Dåbskapeller er ofte ottekantede, fordi dåben symboliserer et nyt liv for den der bliver døbt. Efter syv med dets betydning af noget fuldkomment og tilendebragt, angiver otte en ny begyndelse. Efter skalaens syv toner når tonerækken med den ottende tone, oktaven, igen frem til grundtonen, som er begyndelsen til en ny skala.

En anden udlægning går ud på, at otte-tallet står for kosmisk ligevægt. Den regelmæssige ottekant er en mellemting mellem cirklen og kvadratet, den forliger himmel og jord, og er derfor et symbol for »det himmelske Jerusalem«, de saliges opholdssted. I Athen findes et ottekantet bygningsværk fra antikkens tid, som kaldes »Vindenes tårn« og måske kan opfattes som en slags tempel for rummet eller sfærerne mellem jord og himmel.

Otte-tallet som symbol for de saliges opholdssted kan tænkes at hænge sammen med et andet otte-tal, nemlig de otte såkaldte »saligprisninger«. De indleder

En malteserridder i sin ordens gejstlige dragt. Malteserkorsets otte spidser kan symbolisere de otte saligprisninger eller »de otte ridderdyder«: trofasthed, fromhed, gavmildhed, tapperhed, ære, dødsforagt, hjælpsomhed og respekt for kirken.

den tale af Jesus som kaldes Bjergprædikenen og som indeholder nogle af de alerkendteste af alle Jesus-ord: »Salige er de fattige i ånden, thi Himmeriget er deres. Salige er de som sørger, thi de skal trøstes«, i alt altså otte grupper af »salige«. Læs selv videre i Mattæus Evangeliets 5. kapitel.

En helt anden slags system med otte-tallet peger på, at det er det første lige kubiktal, $2 \times 2 \times 2 = 8$. Går man den anden vej, får man, at $8 + 8 + 8 = 24$, tallet for døgnets timer. I de mange år da arbejderbevægelserne kæmpede for otte-

Firmamærke for en fransk bogforlægger i 1600-tallet. De Ni Muser, hver med deres fags attribut: lyre, trompet, fløjte, manuskript og så videre, sidder omkring deres hjemsted, bjerget Helikon. På dettes top ses den vingede hest Pegasus, digtekunstens symbol. Hvor Pegasus rammer klippen med sin hov, springer en kilde frem, hvis vande virker poetisk inspirerende: den der drikker af Hippokrene, som kilden hedder, bliver digter.

timers arbejdsdagen, kan man sige at tre otte-taller - 8 timers arbejde, 8 timers hvile, 8 timers fritid - var en del af deres program.

Disse forskellige opfattelser af otte-tallet kan være både smukke og interessante. Men om de i egentlig forstand kan kaldes symbolske, er nok et spørgsmål.

Ni

Ni er det samme som 3×3 , og i sin egenskab af symbol fungerer ni-tallet i vidt omfang som en forlængelse eller udvidelse af tre-tallet og hvad dette står for. Ni er et gunstigt tal, det betyder held eller lykke, og optræder derfor ofte i folketro, eventyr og talemåder. Syv-ni-tretten. Katten har ni liv = den overlever de utroligste situationer. Ni hurra'er er det fineste man kan råbe, det sker kun for kongen eller en regerende dronning, f. eks. da Jens Otto Krag i 1972 udråbte dronning Margrethe fra Christiansborg.

Måske forstærkes ni-tallets symbolske betydning af det mest forjættende af menneskelivets ni-tal, svangerskabets ni måneder. En anden styrkelse af ni-tallets symbolske karakter kan ligge i dets mærkelige egenskaber rent regnemæssigt. Når man ganger 9 med et andet tal eller med sig selv, bliver resultatets tværsum altid 9 eller evt. et større tal, hvis tværsum er 9. Eksempel: $9 \times 9 \times 9 = 729$, tværsum $7 + 2 + 9 = 18$, tværsum $1 + 8 = 9$.

At ni er lig 3×3 betyder dog ikke, at ni-tallet som symbol er tre gange så godt som tre-tallet, eller at det overhovedet er bedre. Tværtimod. Jo enklere et symbol er, des stærkere virker det. Med en moderne formulering kunne man sige: »Mere er mindre« altså: jo mere fortænkt, des mindre effektivt.

Et eksempel på, at ni-tallet kan have udviklet sig fra et tre-tal, har man i et af de berømteste af verdens ni-taller, nemlig de Ni Muser, de ni græske skyts-

gudinder for teater, dans, musik, digtekunst, historieskrivning m.m., eller med andre ord de fag som efter dem kaldes de »musiske«. I den tidligste græske mytologi var der kun tre musen, men senere altså tre gange tre.

En anden ni-gruppe består af 3 + 3 + 3, det er de såkaldte Ni Helte, ni ridderlige idealskikkelser, grupperet i tre heden-ske: Trojas forsvarer Hektor, Alexander den Store og Julius Cæsar, tre jødiske: Josua, kong David og Judas Makkabæus, og tre kristne: kong Arthur af det runde bord, Karl den Store og korsfareren Godfred af Bouillon. De Ni Helte spillede en stor rolle i middelalderens og renæssancens forestillingsverden og optræder i mange forskellige sammenhænge. I Danmark kan de f. eks. ses som kalkmalerier i Dronninglund Kirke i Vendsyssel, malet o. 1520.

Ti

Den centrale rolle som ti-tallet spiller i al slags regning og tidsregning, og derfra i andre former for menneskelig tankevirksomhed, herunder også symbolikken, bygger på den enkle kendsgerning, at vi har ti fingre. I ordets egentligste forstand havde mennesket sit regnesystem lige ved hånden. Det er vore ti fingre som elementær tællehjælp og verdens allerførste form for regnskabsførelse, der ligger bag hele titalssystemet.

Fra titalssystemet og dets fællesbetegnelser for grupper af ti, stammer igen vores vane at inddele livet i perioder på ti år: »halvtredserne« var sådan, men »treserne« helt anderledes. Vi fornemmer en vigtigere skillelinje mellem f. eks. 29 og 30 end mellem f. eks. 31 og 32. Det er mere skelsættende at fylde 50 end 49 eller 51.

Ti-tallet blev det selvfølgeligste valg, når der bare skulle nævnes et eller andet tal. Een fugl i hånden er bedre end ti på ta-

get. Een tåbe kan spørge om mere, end ti vise kan svare på. Jeg er færdig om ti minutter. »Ti-tyve-tredive« synger børn når de skal dyppe sig i bølgen.

Men ti-tallet var meget mere end selvfølgeligt. Det var helligt. Da Abraham ville give Gud en del af sin afgrøde, gav han ham en tiendedel. Denne tiendedel, eller »tiende«, til Gud og hans præsteskab blev siden overtaget af den kristne kirke. Den overlevede Reformationen, og rester af tiendesystemet fungerede i Danmark indtil 1918.

Også når Gud straffede, kunne det være noget med ti, som f. eks. de Ti Plager Gud lod ramme Ægypten, da Faraon nægtede at lade israelitterne drage bort (sådan som beskrevet i Anden Mosebog). Endnu o. 1930 kunne et dansk skolebarn lære dette huskevers: »Vand til blod og frøers mængde/myg dernæst Ægypten trængte/utøj, pest og bylders nød/hagl og græshopper, mørke, død«. Tæl selv efter: der er ti plager.

Langt det berømteste eksempel på, at ti-tallet opfattes som noget der kommer fra Gud, er naturligvis de Ti Bud, den rettesnor for et rent liv, som Gud gav Moses på Sinaj bjerg, og Moses på Lovens Tavler gav videre til det israelitiske folk.

De Ti Bud er et fundament ikke blot for den jødiske religion og livsførelse,

Verdens første ti-tal. To sammenhørende håndomrids fra et spansk hulemaleri, måske 50.000 år gammelt, eller mere.

men også for den kristne. Gennem århundreder har de, sammen med fadervor og trosbekendelsen, været den eneste form for »bøglig« indlæring for en stor del af jordens befolkning. Et af resultaterne heraf er, at også lovforskrifter eller bare ordensregler af den mest verdslige eller dagligdags art, evt. også spøgefulde, i titusinder af tilfælde er redigeret, så de omfatter netop ti påbud. Ti regler, ligegyldigt hvad de går ud på, forekommer os naturligere end f. eks. ni eller elleve, og på en måde er de også naturligere, så sandt som fingrene er en del af vores natur.

Tolv

Det første tal i talrækken som er helt og holdent usymbolsk, er elleve. Elleve betyder elleve og ikke noget som helst andet. Vistnok den eneste talemåde som tallet indgår i, er udtrykket »i den 11. time« = i sidste øjeblik, og det leder jo kun op til det afgørende: den tolvte time, klokken tolv, tolv-tallet.

Tolv-tallets betydningsfulde rolle inden for talsymbolik og talmystik skyldes

egentlig et kompromis. Da sumeriske eller babyloniske astronomer for måske 6-7000 år siden søgte at kombinere solårets 365 døgn med månens perioder à ca. 29 1/2 døgn, var tolv det nærmeste hele antal måneperioder man kunne komme til: $12 \times 29 \frac{1}{2} = 354$. Ved at strække flertallet af dem en smule fik man tolv måneperioder til at passe ind i et år. Ordet »måned«, allelet af »måne«, peger på, at det er gået sådan til.

Til hver tolvtedel af året svarede den tolvtedel af himmelhvælvingen som solen »gennemrejser« i samme periode. De tolv tilsvarende »himmeltegn«: en vædder, en tyr, et par tvillinger o.s.v. stammer delvis helt fra sumerernes tid, men lever jo stadig i allerbedste velgående. De tolv tegn er formodentlig vor tids allermest udbredte serie af billedlige symboler.

Muligvis har det medvirket til systemets succes, at tolvdelingen af cirklen er så let at foretage: en cirkels radius går 6 gange rundt i dens omkreds, og hver af disse sjette dele skal så blot deles lige over. I det hele taget har tolv-tallet, som man ved, store regnemæssige fordele. Det kan deles med 2, 3, 4 og 6, og har desuden særlige relationer til 8, 9 og 10. Det er nok derfor, at dagen blev opdelt i tolv timer, at der gik tolv tommer på en fod og tolv pence på en shilling.

I religiøs symbolik og udsmykning af kirker er tolv-tallet særligt almindeligt. De tolv duer her symboliserer Jesus' tolv disciple. Figuren i midten står for Jesus selv. De sammenskrevne græske bogstaver X og P svarer til de latinske K og R, begyndelsesbogstaverne i »Kristus«. Også bogstaverne i den vandrette linje er græske: alfa og omega, det første og det sidste bogstav i det græske alfabet, altså: »Jeg er begyndelsen og slutningen«. Mo-saikbillede fra tidlig middelalder.

Tolv-tallets særlige karakter af noget »fuldbyrdet« eller »altomfattende« og derfor noget ideelt, uimodsigeligt og ophøjet, har det dog sikkert først og fremmest fra, at det kombinerer månetid og soldid. I alle fald, tolv-tallet afsatte mægtige spor og gør det stadig.

Det gamle Israel havde tolv stammer, og Herkules løste sine tolv opgaver. Der er tolv små profeter, og Jesus havde tolv disciple. En nævningedomstol består af tolv personer. Man køber udstyr til tolv, sender tolv flasker vin til jubilaren, og dækker middagsbordet til tolv. Måske er det sidstnævnte udløber af tolv-tallets magt som er årsagen til, at de danske godsejere er organiseret i det der kaldes Tolvmandsforeninger?

Tretten

Hvorfor tretten er et symbolsk tal og et symbolsk antal, og måske mere end noget andet tal indspundet i overtro, når f. eks. tallet elleve er aldeles usymbolsk, er ikke sådan at sige. De forhold man har peget på, for at forklare hvorfor tretten anses for et uheldigt og ildevarslende tal – f. eks. at det overskrider og »bryder« det ophøjede tolv-tal – kunne lige så godt gælde elleve, som jo overskrider og »bryder« det guddommelige inspirerede ti-tal. Også nogle af argumenterne for tretten-tallets lykkelige egenskaber (de findes nemlig også) – f. eks. at det er ulige og at det er et primtal – gælder lige så vel om elleve. Og dog er der ikke en kat som interesserer sig for elleve-tallet, hvorimod tretten er et af de tal som allermost har beskæftiget den menneskelige tanke.

Tretten både bringer held og bringer uheld, men uheldet og ulykken er uægtelig det man først tænker på, når tretten-tallet nævnes. Salmedigteren Grundtvig kalder det »et ilde berygtet tal«, og næppe noget andet tal afstedkommer så konkrete, rent fysiske forholdsregler. I mange

Tretten-tallet indgår på flere måder i de Forenede Staters nationale symbolik, i statsvåbenet hele to gange: i skjoldets tretten lodrette, røde og hvide striber, og i de tretten stjerner øverst, hvide på blå bund.

hoteller er der ikke noget værelse, som hedder nr. 13. Hotelgæsterne vil ikke bo der. I skyskrabere er der ofte ikke nogen etage mellem 12. og 14. En »13. etage« ville være svær at leje ud. I lufthavne er der ingen udgange til flyene med nummeret »13«.

Særlig stærk er uviljen mod at være tretten til bords. Den forklares somme tider ved at henvise til den Hellige Nådver, Jesus' sidste måltid med sine tolv disciple, hvor de altså var i alt tretten personer omkring bordet. En af disse tretten, Judas Iskariot, var forræder, han angav Jesus, og Jesus blev henrettet. Dette kan have forstærket frygten for at være tretten til bords, men kan ikke være oprindelsen til den. De specielle følelser, både negative og positive, som tretten-tallet sætter i gang, var nemlig kendt længe før den Hellige Nådver fandt sted. De er omtalt i det gamle Babylon, 5-600 år eller mere før Jesus levede.

Tretten-tallets lykkebringende egenskaber føles nok som mindre stærke end dets onde magt, men anerkendelsen af dem er omtrent lige så udbredt. Syv-tretten siger vi næsten alle sammen, når noget ondt skal afværges. I jødedommen bliver en ung mand religiøst myndig, når han fylder tretten.

I U.S.A. har de endnu en grund til at holde tretten-tallet i ære. De engelske kolonier på Nordamerikas østkyst som i 1776 rev sig løs og dannede »de forenede stater«, var netop tretten i antal, og da løsrivelsen og etableringen af en ny, uafhængig stat som bekendt lykkedes, blev tretten et lykkeligt og løfterigt tal. I det første »Stars and Stripes« satte man 13 stjerner og 13 striber, en for hver af stjerne. Efterhånden som disses antal udvidedes, øgede man stjernernes tal tilsvarende (i dag er der 50), men striberne beholdt man i deres oprindelige antal, og den dag i dag er der 13 striber i det amerikanske flag.

14-15-16-17-18-19

Hos tallene mellem tretten og tyve er det skralt med symbolikken.

I Danmarks katolske tid var der en gruppe på fjorten helgener, de såkaldte Nødhjælpere, syv mandlige og syv kvindelige, som man især kunne påkalde, når man var i nød. Og i Jesus' stamtavle, optegnet forrest i Mattæus Evangeliet, er hans forfædre opregnet i tre grupper à fjorten. Ad disse veje kom fjorten-tallet til at spille en viss rolle i kristen symbolik, men det var en meget beskednen rolle, og i virkeligheden var det kun en udløber af syv-symbolikken, $2 \times 7 = 14$.

Også grupper på femten forekommer inden for kirkens, dvs. den katolske kirkes, forkyndelse. Der var de Femten Varsler om Dommedag: det regner med blod, gravene åbner sig, stjernerne falder ned, og så videre. Alle femten grifulde

jærtegn er illustreret i en kalkmalet billedserie fra o. 1375 i Sværdborg Kirke i Sydsjælland.

Et andet femten-tal optræder i et udbredt opbyggeligt skrift som hed »Jomfru Marias femten glæder«. Dens titel inspirerede en senere bog, »Ægtestandens femten glæder«, som også var meget populær. Fra den fik juristen og dramatikeren Sven Clausen ideen til en berømt kronik i Politiken i 1935 »Parlamentarisens femten glæder«. Det seneste skud på denne ranke er »Heraldikkens femten glæder«, udsendt i 1978 og skrevet af forfatteren til disse linjer.

Også Paulus' pragtfulde opregning af kærlighedens egenskaber – i Første Korinterbrev, 13. kapitel – tages somme tider til indtægt for femten-tallet, hvad der viser talsymbolernes magt. For Paulus' kærlighedsegenskaber kan lige så godt tælles som 16. Men 16 appellerer ikke til symbolsansen. Det gør 17 og 19 heller ikke. Der er faktisk ingenting at sige om disse tre tal fra et symbolsynspunkt.

Derimod knytter der sig en viss symbol-respekt til atten-tallet. Måske fordi $18 = 1\frac{1}{2} \times 12$, måske fordi atten år er myndighedsalder. Eller er det omvendt? Bliver man myndig med atten år, fordi $18 = 1\frac{1}{2} \times 12$? Det Svenske Akademi har atten medlemmer, men traditionen vil vide, at dette antal i sin tid blev valgt (af kong Gustav 3. i 1786) af helt usymbolske grunde, nemlig fordi selve tallet »18« på svensk lyder så pompøst: »de Aderton«.

Tyve

Vores talsystem er jo et titalssystem, men dele af det kunne lige så godt kaldes et tyvetalsystem. På dansk har alle tallene fra 50 til 99 navn som produkter af tyve, altså »20 × et eller andet«, og det må betyde, at de engang har været opfattet sådan. »Halvtreds« betyder ikke 5×10 ,

En bod med saltet og tørret fisk, træsnit fra 1555. Knipperne som hænger på en vidje eller krum gren under loftet, har sikkert hvert indeholdt tyve fisk, en »grenfuld«, altså en »snes«. En anden vare som altid taltes i snese, var æg. Helt op til vore dage blev f. eks. 10 æg af både sælger og køber uvægerligt betegnet som »en halv snes«.

men $2 \frac{1}{2} \times 20$, »halvtredje sinde tyve«. Tres er 3×20 , »tre sinde tyve«, og så videre.

Og dansk er ikke ene om denne tankegang. På fransk hedder 80 »fire gange tyve«, *quatre-vingts*, og på ældre engelsk var et lignende system almindeligt, 70 kunne hedde »tre snese og ti«, *three score and ten*.

Det sidste eksempel viser endnu en side af tyve-tallets særstilling. Foruden sin gængse betegnelse som talord har det på flere sprog sit helt specielle ekstra navn. På dansk, svensk og norsk: snes, på engelsk: *score*, på tysk: *Stiege*.

Måske kan selve ordet »snes« kaste lys over forkærligheden for tyve-tallet. »Snes« er beslægtet med »at snitte« og betyder »en afskåret gren«, som man hængte forskellige genstande eller varer op på,

for at have overblik over hvor mange der var. Man kunne tænke sig, at en gren med f. eks. ti fisk på var for kort og derfor uøkonomisk, mens en gren med f. eks. 25 eller 30 var for lang, så den bøjede. Og at man efterhånden, som det mest praktiske og overskuelige, blev stående ved en gren med tyve. På denne måde blev antallet »tyve« efterhånden det samme som »en gren«, en snes. Det engelske *score* har en lignende oprindelse. Det betyder »skår«, d.v.s. et hak man skar i grenen eller et andet stykke træ for hver tyve.

Baggrunden for tyve-tallets popularitet er altså delvis praktisk, men der er utvivlsomt også et psykologisk element deri. Tyve har tydeligvis forekommet folk som et naturligt og tiltalende, et »passende« antal. At fornemmelsen stadig lever viser f. eks. radioens Top Tyvc.

21-24-25-27

Ved siden af 18 er det 21 som er den »klassiske« myndighedsalder. Hvorfor netop dette skæve tal? Mon ikke fordi 21 betragtes som et lykketal? Og mon ikke 21 er et lykketal, fordi det er lig med 3×7 ? Når både tre og syv er stærke og magiske tal, så må der også være noget hjælpende og styrkende ved tre gange syv! At det er 3×7 som ligger bag ved de traditionelle 21 salutskud, er der i alle fald næppe tvivl om.

Om 22 og 23 er der ikke noget symbolsk at fortælle. En smule bedre står det til med 24, som er lig med 2×12 , og på den måde låner lidt af glansen fra tolv-tallet. Der er 24 timer i døgnet, og fornemme forsamlinger består ofte af 24 medlemmer, måske med forbillede i de 24 »ældste«, der ifølge Johannes' Åbenbaring 4.4 omgiver Guds tron: »Og i kreds om tronen så jeg 24 troner og på

tronerne 24 ældste, iført hvide klæder og med gyldne sejrskranse på deres hoveder«. De 24 »ældste« optræder somme tider i den kirkelige kunst.

Fem gange fem er 25, og 25 fornemmes vistnok af de fleste som det første af de »runde« tal (der er afledet af håndens fem fingre). Jubilæer på 25 år fejres, ikke mindst det ægteskabelige 25 års jubilæum som kaldes sølvbryllup (og hvorfra man så baglæns har skabt kobberbryllups 12 1/2 år).

Tallene 26, 28 og 29 er lige så anonyme, symbolsk set, som 22 og 23. Men 27 har en lille rolle at spille. Et leve for kongen eller den regerende dronning består af 9 hurra'er i stedet for de normale 3 eller $3 + 3$. På samme måde indgår nittallet i de salutskud som hilser monarker. De nøjes ikke med 3×7 , sådan som andre medlemmer af kongehuset eller endda selve nationen. De får deres $3 \times 9 = 27$.

30 og 33

Et år består som bekendt af godt 365 døgn. Det er den tid det tager jorden at foretage sin rejse nøjagtig én gang rundt om solen. Disse godt 365 døgn er imidlertid ikke noget bekvemt tal at handskes med, og da babylonerne for 4000 år siden delte jordens rejsedistance og den tilsvarende rejsetid op i tolv lige lange afsnit, forenkledede de af praktiske grunde de 365 døgn til $360 = 12 \times 30$, det var til at have med at gøre! På den måde fik cirkelbuen 360 grader og »normalåret« 360 dage. Og »normalmåneden« blev selvfølgelig på 30 dage.

Normalmåneden medførte en række fordele i det daglige liv, f. eks. ved betalingsfrister og renteberegning, og den havde tillige til følge, at »30« efterhånden blev opfattet som et udtryk for normalitet. Hvis der ikke var særlige grunde til noget andet, blev f. eks. erstatninger eller

Tidligere var det ikke usædvanligt, at urskiver havde 24 tal, et for hver af døgnet 24 timer, således at viseren kun skulle én gang rundt i døgnet i stedet for to. Eksemplet her er et engelsk astronomisk ur fra 1540 på det kongelige slot Hampton Court, ikke langt fra London.

I midten af Portugals statsvåben sidder fem små skjolde, hvert med et antal naglehoveder i. Oprindeligt var disses antal ubestemt, men efterhånden blev man stående ved fem, som ovenfor, og fra 1500-tallet blev de opfattet som de 30 sølvpenge Judas modtog for at forråde Jesus. For at komme op på det symbolske 30-tal, måtte de fem »sølvpenge« på det midterste skjold tælles med både lodret og vandret. Fra et frimærkealbum, 1800-tallets slutning.

bøder ofte fastsat til 30 (af hvilken møntsort det nu drejede sig om). Det er der flere eksempler på f. eks. i Mosebøgenes lovbestemmelser.

Måske var det derfor, at det netop var en sum på 30 Judas modtog for at forråde Jesus, sådan som fortalt i Mattæus Evangeliet 26.14: »Da gik en af de tolv, han som hed Judas Iskariot, hen til ypperstepræsterne og sagde: »Hvad vil I give mig for at forråde ham til jer?« De udbetalte ham så tredive sølvpenge«.

Om tallet 30 på dette tidspunkt var symbolsk, kan altså betvivles. Men det blev det! Det var uundgåeligt at 30 inden for den kristne kultur blev et symbol for det sorteste af alle forræderier, for ned-

righed og skændighed. Som sådan figurerer antallet 30 mange steder i både kirkelig og verdslig kunst.

Også det næste symbolske tal har noget med Jesus at gøre. Jesus var 33 år gammel, da han døde, og 33 er derfor af mange mennesker blevet opfattet som et tal af særlig vægt og betydning. Den italienske digter Dante (1265-1321) inddelte sit berømte værk »Den guddommelige komedie« i 33 sange. Og Søren Kierkegård mente, at han selv ikke ville blive ældre end 33.

Måske har det spillet ind at 33 består af to tretaller, og muligvis også at det er (omtrent) en tredjedel af hundrede. Der er i hvert fald ingen tvivl om, at tal som består af flere ens cifre ofte øver en særlig tiltrækning: 33, 44, 555, 777, 999.

Fyrre

»Da kom vandfloden over jorden i fyrretyve dage...«

Det er Syndfloden der er tale om, og beretningen står i Første Mosebogs 7. og 8. kapitel. Alt levende omkom undtagen Noa og hans familie, og de dyr de havde med sig i arken. Og »da der var gået fyrretyve dage, åbnede Noa den luge han havde lavet på arken«.

Israelitterne vandrede fyrre år i ørkenen. I fyrre dage levede de af manna. Da Moses på Sinaj modtog Lovens Tavler af Guds hånd, blev han på bjerget i fyrre døgn. Efter sin dåb fastede Jesus i ørkenen i »fyrretyve dage og fyrretyve nætter«.

Dette er kun nogle få af Bibelens talrige eksempler på brug af fyrre-tallet. En periode af prøvelse, en pinefuld ventetid, en tid af forberedelse til noget afgørende, er i Bibelen næsten altid noget med fyrre: fyrre dage og nætter eller evt. fyrre år.

Nogle bibelforskere og sprogvidenskabsmænd mener, at »fyrre« i disse sammenhæng slet ikke betyder 40 som eksakt

tal, men blot er et udtryk for »mange«. Eftertiden har imidlertid taget fyrre-tallet bogstaveligt, og når f. eks. Fasten i kirkeåret, altså tiden mellem fastelavn og påske, er fastsat til fyrre dage, er det sikkert de fyrre døgn Jesus sultede sig selv i ørkenen, der har været forbilledet.

En anden udløber af den bibelske 40 dages prøvetid har vi i ordet »karantæne«. Det betød oprindeligt: isolation i en bestemt periode, f. eks. af et skib med en smitsom sygdom om bord, for at hindre sygdommen i at brede sig. Hvor lang en periode? De bibelske fyrre dage. Det er simpelt hen hvad ordet karantæne betyder, fransk *quarantaine* = »en tid af fyrre dage«.

Det er dog ikke kun modgang, strabadser eller straffe - f. eks. stokkeslag - der var noget med fyrre. Også lykkelige begivenheder eller perioder kunne måles i fyrre-tal, således regerede de tre store konger Saul, David og Salomon hver i fyrre år. Men der er altid noget alvorligt eller ophøjet over Bibelens fyrre-tal, og det gælder ofte også når fyrre optræder uden for det bibelske.

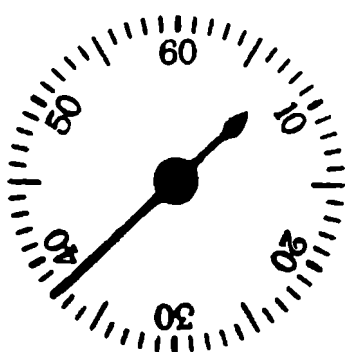
Da kardinal Richelieu i 1635 oprettede det Franske Akademi, bestemte han, at det skulle have fyrre medlemmer, utvivlsomt med tanke på deres ophøjede nationale opgave: at bevare det franske sprogs renhed. Eftertiden har accepteret og videreført symbolikken, det Franske Akademis medlemmer omtales hyppigt som »de fyrretyve udødelige«.

50 og 60

Den særstilling blandt tallene som 50 indtager, dets ligesom »centrale« position, kan sikkert forklares med, at $50 = 5 \times 10$. Fem er menneskets tal, og ti er basis for hele vores regnesystem. Når de indgår en alliance, må resultatet være et udtryk for glæde og kraft.

Da Gud Herren taledede til Moses på Si-

naj bjerg, sagde han bl. a. ifølge 1. tredje Mosebog 25.10: »Og I skal hellige det halvtredsindstyvende år og udråbe frigivelse i landet for alle indbyggere; et jubelår skal det være eder«. Jubelåret føres videre af den Katolske Kirke (efterhånden dog vistnok fejret hvert 25. år). Med »guldbryllup« fejrer man et ægtepar, som har været gift i 50 år. Mellem påske og pinse, Jesus' opstandelse og Helligåndens udgydelse, er der 50 dage. Ordet »pinse«, af græsk »pentekoste«, betyder helt enkelt »halvtredsindstyvende«.

Det specielle 60-tal der mere end noget andet gennemfarver det civiliserede menneskes liv, er timens 60 minutter. Skoletimer, arbejdstid, vækkeuret, tog- og bustider, radio- og TV-programmer, og så videre, og så videre... Det er altså sammen noget med minutter, og minutter er noget med 60.

Men hvis 5×10 er noget særligt, er 5×12 det ikke mindre. Tolv er det tal som kombinerer solkalenderen med månekalenderen. Fem er det naturgivne håndens tal. Det tal som forener disse to, altså 60, kan ikke være andet end særde-

les lykkeligt. Og samtidig er det særdeles brugbart inden for al slags regnekunst, geometri, astronomi og tidsregning.

For babylonerne var 60 det ideelle tal, de byggede hele deres talsystem op omkring 60-tallet, og i vidt omfang er det babylonernes system vi stadig lever med. Cirkelbuen blev inddelt i 360 grader = 6×60 , og det medførte siden, at hele jordens gradmåling og gradnet er bygget op over 60-tallet, som produkter af 60 eller brøkdele af 60.

Måske endnu mere betydningsfuldt var det, at hver af dagens tolv timer blev opdelt i 60 minutter, og hvert minut igen i 60 sekunder, i alt 3600 sekunder på en time.

Alle lokaliteter på jorden og alle tidspunkter i vores livs dage kan angives på sekund ved hjælp af 60-tallet. Det er næppe for meget at sige, at det er 60 mere end noget andet tal, som danner strukturen i vort livs baggrundsmønster.

Halvfjerds

I Bibelen er 70 et af de tal som optræder igen og igen. »De af Jakobs hus, der kom til Ægypten, udgjorde halvfjerdsindstyve«. Siden døde Jakob, »og ægypterne begræd ham i halvfjerdsindstyve dage«. Da Moses blev kaldt til Gud på Sinaj bjerg, skulle han ledsages af 70 »af Israels ældste«. Jødernes »babyloniske fangenskab« varede i 70 år. Og da Peter spurgte Jesus: »Herre! hvor ofte skal jeg tilgive min broder, når han forsynder sig imod mig? er syv gange nok?« svarede Jesus: »Jeg siger dig: ikke syv gange, men halvfjerdsindstyve gange syv gange«.

Det er tydeligt at antallet 70 føles som noget smukt, værdigt og afrundet. Det hænger utvivlsomt delvis sammen med, at $70 = 7 \times 10$. Syv er det gunstigste af alle tal, og de tal som er produkter af syv, overtager en del af syv-tallets kraft. Det

gælder 14, 21, 49, 70 og 77. Indtil for få år siden var kardinalernes antal fastsat til højst 70.

Men det har sikkert også været medvirkende, at 70 år blev betragtet som den normale, eller snarere ideelle længde af et menneskeliv. »Vore livsdage er halvfjerdsindstyve år«, siger Salmernes Bog. Det menneske som nåede 70, havde fuldbyrdet sit liv, sluttet ringen, og havde ikke ret til at vente sig mere. »Halvfjerdsindstyve er støvets år«, synger Grundtvig. Pensionsalderen blev fastsat til 70 år.

De symbolske tal virker som magneter, der suger andre tal til sig. Det latinske ord for »70« er *septuaginta*, og Septuaginta er navnet på den græske oversættelse (fra hebraisk) af det Gamle Testamente. Ifølge legenden blev oversættelsen nemlig foretaget af 70 lærde mænd, uafhængigt af hinanden, men alle 70 oversættelser fuldstændigt ens, ord for ord. Det interessante fra et symbolsynspunkt er, at der i den oprindelige legende var tale, ikke om 70, men om 72 oversættere, seks fra hver af Israels tolv stammer. »De 72« kunne imidlertid ikke holde stillingen over for 70-tallets tiltrækningskraft. De 72 blev til »de 70«, Septuaginta.

100 og 1000

Artiklen om de symbolske tal kan passende slutte med to høje tal, som har meget til fælles, hundrede og tusinde.

Begge tal er »forlængelser« af 10-tallet, både rent regnemæssigt - 10×10 og $10 \times 10 \times 10$ - og sådan som de opfattes: som udtryk for noget klart, ordentligt, overskueligt, veldefineret og selvindlysende. Hundrede og tusinde er »nærliggende« tal. Når børn leger skjul, tæller de til 100, til sidst med høj stemme: ». . . 97-98-99-100. Nu kommer jeg!« Når de dypper sig i bølgen, hviner de: Ti-tyve-tredive. . . *fiirs-halvfems-hundrede!* Bogudgivelsen hedder »Et hundrede danske vi-

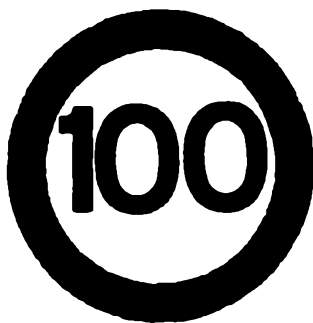
ser« eller »Et tusind berømte citater«. Væddeløbsdistancer er 100 meter eller 1000 meter.

For begge tal gælder tillige, at de i talrige sammenhænge slet ikke betegner det de egentlig står for: antallet 100 eller antallet 1000, men blot »mange« eller »særlig mange«. Talemåden »om hundrede år er alting glemt« betyder jo ikke, at i året 2080 vil folk pludselig glemme alt fra 1980, men at før eller siden, om mange, mange år, vil alting være gået i glemmebogen. Tusindben, tusindkunstner, de Tusind Søers Land, tusind tak, »itu, itu, i tusinde stykker«.

På endnu en interessant måde er der et fællesskab mellem 100 og 1000. På grund af selve titalssystemets opbygning, med iøjnefaldende ændringer i talrækkens udseende og udtale for hvert 10., hvert 100. og hvert 1000. tal, o.s.v., synes vi, at der

er en mere dybtgående forskel mellem to tal på overgangen mellem sådanne grupper end mellem to tal midt i gruppen. Vi synes at fornemme en langt dybere skillelinje mellem år 1899 og år 1900, end f. eks. mellem år 1897 og 1898 eller mellem år 1901 og 1902. En stor del af historieskrivningen og dens vurderinger bygger på disse rent talmæssige forskelle. Vi opfatter 1700-tallet på én måde, 1800-tallet på en anden. Men hvorfor i alverden skulle historiens vandskel falde sammen med tallenes? Nu da vi nærmer os det nye årtusind, forbereder vi os alle på den mægtige oplevelse det bliver at gå fra 1999 til 2000 - som om det skulle være mere skelsættende end f. eks. nytåret 1979-80!

Endnu et eksempel på det som har været denne symbolartikels tema: tallenes magt over tanken.

Den mest fornuftige fartgrænse er måske 107 km eller 94 km eller et andet ikke-rundt tal. Men 100 føles som noget mere »naturligt«, forståeligt, indlysende rigtigt, uimodsigeligt og derfor mere acceptabelt. »Hundrede« blokerer vores tanke.

Heraldica varia

Heraldiskt seminarium i Helsingfors

En glädjande nyhet på den heraldiska fronten i Finland är intresse för heraldiken som har uppvaknat bland scouterna. Partioheraldikot (Scouteraldikerna) heter en år 1972 grundad förening av 24 heraldiskt intresserade och kunniga såväl flick- som pojkscouts i tjugotrettio-årsåldern. Föreningens grundare och aktive ordförande, Kari K. Laurila, har sedan 1970 delvis på egen bekostnad utgivit tidskriften »Liehuvat Värät« (Flygande färger), som numera är föreningens organ. Den utkommer dublicerad fem gånger om året i en upplaga om cirka 120 exemplar, varav hälften går till utlandet. Innehållet är främst aktuellt inom vexillografi och heraldik både i hem- och utlandet. I övrigt står föreningens huvudsyfte – som namnet låter ana – att söka inom scout-emblemaitiken: fanor, märken och andra emblem, vilka komponeras, fastställs samt registreras och vilkas användning övervakas av föreningen, som samtidigt fungerar som Finlands scouters heraldiska expertorgan.

Den 1–2 september 1979 var ett femtontal av föreningens medlemmar samlade till ett heraldiskt seminarium i Helsingfors. Deltagarna fick utföra övningsarbeten samt bekanta sig med heraldiken genom fotografier, film och föreläsningar. Henrik Degerman refererade stadgandena om vapenrätt och vapenskydd, Robert de Caluwé berättade om kristna symboler i heraldiken, Carol Hedberg kåserade om de svenska och finska landskapsvapnens uppkomst och symbolik (samt frånvaro av symbolik), Jussi Kuusanmäki redogjorde för den statliga heraldiska kommissionens verksamhet och riksarkivets heraldiska samlingar, och Tuomas Hyrsky föreläste om scoutemblemaitiken och registreringens av scoutmärken.

Henrik Degerman

Finländsk heraldik – en sevärighet

Med travestering av en känd historisk sentens ville man gärna utbrista *Tu, felix Finlandia!* efter att ha avnjutit den utställning av finländsk heraldik, som tills helt nyligen varit arrangerad på Kungl. Armémuseum i Stockholm. Jag är beredd instämma i min ärade danske kollega Sven Tito Achens karakteristik av Finlands kommunala heraldik som »verdens bedste«. Den finländska heraldiken arbetar under utomordentligt gynnsamma betingelser. Finland är sällunda det enda land i världen som har en lag (av 1949) angående kommuners rätt att föra vapen, och den stadgar bl. a. att ett kommunvapen skall vara utfört i överensstämmelse med vedertagna heraldiska regler. Vidare igångsattes det omfattande kommunalheraldiska nydaningsprojektet vid en tidpunkt, då en grupp synnerligen välkvalificerade konstnärer med inriktning på heraldiskt skapande fanns att tillgå: Olof Eriksson.

Vapen för Inari kommun.

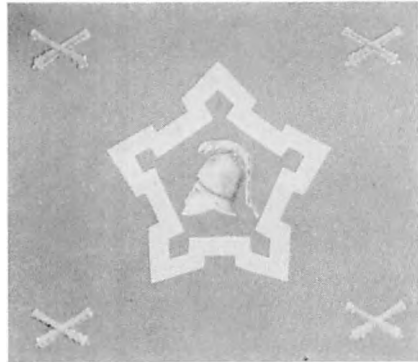
Ahti Hammar och Gustaf von Numers, för att nämna de allra främsta. Resultatet blev att inom tjugo år hade Finlands samtliga kommuner (466 st) erhållit vapen. Som helhet är det en heraldik, präglad av stram enhetlighet i stilen. Och denna i sin tur bärs upp av entusiasm och djärvhet i själva formskapandet samt en enkelhetens elegans, som kommer heraldikens ursprungsformer nära.

Utställningen - med mottot »Finsk heraldik i nutiden» - har tidigare visats i bl. a. Helsingfors, Åbo, Köpenhamn och Oslo. Den har ordnats av Suomen Heraldinen Seura, dvs Heraldiska Sällskapet i Finland, i samverkan med Societas Heraldica Scandinavica och har bekostats dels av finska staten, dels av olika kulturfonder i de nordiska länderna. De praktiska arrangemangen har utförts av arkivarerna Tom Bergroth vid Åbo stads historiska museum och Nils G. Bartholdy vid Riksarkivet i Köpenhamn, och de har verkligen all heder av sin insats, otvivelaktigt en betydande prestation.

De utställda vapnens motiv speglar framför allt vardagen och visar arbetslivet i dess många skiftningar. Men de anknyter naturligtvis också till historia, legender och natur. Det är fråga om en bruksheraldik i ordets bästa mening, en heraldik som med sin omedelbarhet borde rycka med sig även den heraldiskt obevandrade. I högsätet sitter det fantasifulla - som exempelvis i vapnet för Inari kommun (komponerat av Ahti Hammar), enligt min personliga mening det bästa och mest uttrycksfulla. En härlig kombination av heraldisk enkelhet och fantasieggande symbolik!

Den finska heraldiken har, liksom den svenska, sina rötter i medeltiden. Historiens händelseutveckling har emellertid medfört att man i Finland först långt in på 1900-talet stod inför behovet att förnya den nationella heraldiken. I detta läge kunde man följsamt arbeta in traditionerna i den moderna formgivningen. Man hade både känslan och den praktiska förmågan att - för, att här citera Gunnar Scheffer - »vara på en gång tidsenlig och trogen heraldikens gamla egenart».

Utställningen visade emellertid inte endast kommunal heraldik. Även den militära heraldiken gavs framträdande exponering i form av ett antal regementsfanor och standar, utlånade av Finlands försvarsmakt. Ännu ett ut-

Fana för Vasa kustartilleriregemente.

ställningstema utgjorde den heraldiska utsmyckningen av ordnar och medaljer, sedlar, mynt och frimärken.

Som sammanfattning av intrycken må tjäna artikelrubrikens ord: *en sevärdhet!*

Jan von Konow

Kongresser

1980 bliver et år rigt på heraldiske kongresser. Udover den 14. internationale kongres for de genealogiske og heraldiske videnskaber, der afholdes i København den 25.-29. august, arrangeres der to andre kongresser med samme emner.

Den 2. australske kongres om genealogi og heraldik finder sted i Adelaide i tiden 4.-7. april 1980 med temaet: Vor koloniarv.

Henvendelse kan ske til Mrs. K. B. Quast, Chairman of the Organizing Committee, 206 Milne Road, Modbury Heights, South Australia 5092.

Den 5. engelske heraldiske kongres vil blive afholdt 15.-19. september på New College, Oxford, arrangeret af The Heraldry Society.

Interesserende kan få yderligere oplysninger ved henvendelse til The Secretary, The Heraldry Society, 28 Museum Street, London WC1A 1LH.

Frankrig

Frankrig, heraldikkens moder, har siden den Store Revolution i 1789 været påfaldende kølig over for sit barn. I de sidste 10-20 år er dette dog ved at ændre sig. Interessen er stigende, ikke mindst på lokalt plan. Senest er der i 1978 stiftet en genealogisk-heraldisk forening med området Yvelines, beliggende umiddelbart sydvest for Paris, som interesseområde.

Foreningen ønsker at knytte forbindelser til medlemmer af andre tilsvarende selskaber og tilbyder sådanne, der måtte komme til stedet, at deltage i foreningens møder. Disse finder sted den 4. mandag i hver måned kl. 20.30 i Maison des Jeunes et de la Culture, 46 rue de Mareil, Saint Germain en Laye.

Skulle man ønske at henvende sig til foreningen, er adressen: Cercle d'Etudes Généalogiques et Héraldiques des Yvelines-Nord, 46 route de Croissy, 78110 Le Vesinet, Frankrig.

Norge

Norsk Heraldisk Forening kunne den 23. september 1979 fejre sit 10-års jubilæum.

Foreningen udfolder en livlig aktivitet bl. a. i forbindelse med bedømmelse af forslag til nye kommunevåbener. Endvidere arbejder et udvalg med et oplæg til forskning af økse-, tømmer- og fløtningsmærker.

Heraldisk Tidsskrift gratulerer til jubilæet og ønsker den norske forening god fremgang med dette og andre initiativer.

Ny redaktør af Heraldisk Tidsskrift

For 10 år siden overtog major Otto Haxthausen redaktionen af Heraldisk Tidsskrift, og vi har siden kunnet glæde os - ikke blot over 20 smukke, spændende og meget varierede hæfter, men også over en række artikler, anmeldelser og småstykker fra redaktørens slittige pen. For et år siden flyttede Otto Haxthausen imidlertid til Frankrig, og når man bor i Aix-en-Provence er det svært at redigere et tidsskrift der trykkes i Danmark og har bidragdere fra hele Skandinavien. Otto Haxthausen har derfor ønsket at fratræde som redaktør, hvad styrelsen naturligvis må tage til efterretning. Vi gør det med beklagelse, for »vores« redaktør har udført et stort, og sikkert ikke altid lige taknemmeligt, arbejde på en pligtopfyldende og loyal måde. Vi siger tak for et godt samarbejde og for de mange års indsats, men vi håber meget, at vi også i de kommende år hyppigt må møde signaturen »Haxt.« i Heraldisk Tidsskrift.

Fra og med dette hefte er redaktionen overgået til Allan Tønnesen. Den nye redaktør er cand. mag. med fagene historie og fransk af uddannelse og er ansat som antikvar i Fredningsstyrelsen (kontoret for bygningsbevaring). Han er født i 1940, og 1968 udkom hans vægtrige bog Helsingørs bomærker. Allerede et par år før gjorde han dog sin debut med en artikel i Heraldisk Tidsskrift, flere fulgte efter, og i 1973 blev Allan Tønnesen medlem af Selskabets styrelse, ligesom han også har deltaget i ledelsen af dets Københavns-afdeling. En forsmag på den nye arbejdsopgave har han allerede fået, idet han har udarbejdet registret til tidsskriftets bind 4. Det er altså en erfaren mand vi kan byde velkommen som redaktør og ønske held og lykke i arbejdet.

Knud Prange

Otto Haxthausen

Allan Tønnesen

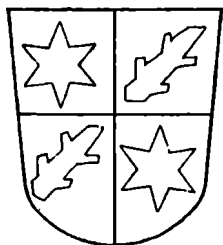
Slekten Fridrichsens våpen

Av *Harald Nissen*

DEN norske slekt Giertsen (Gjertsen) kan følges tilbake til Oluf Mæsel (ca. 1610) og førte fra forrige århundre et kvadrert våpen i blått og sølv med i 1. og 4. felt en seksoddet sølv stjerne, og i 2. og 3. felt en venstreskråstilt, avhugget og kvistet grønn stamme. På kronet hjelm to sølv(?) vinger. De har også ført devisen: *Aut mors aut vita decora* (enten døden eller et hederlig liv) (fig. 1). Den første som førte våpnet skal være Friedrich Giertsen (død 1881). Hvor kommer dette våpnet fra?

Mor av Friedrich Giertsen het Nicoline Birgithe Friderichsen (1780-1847) og var datter av sorenskriver Friderich Friderichsen (1735-1799) i Mandal. Han var tredje generasjon av sorenskrivere i Mandal. Stamfaren var hans oldefar Anders Dideriksen, bosatt i Øster-Risør, gift 1664 med Maren Fridrichsdatter. Slekten var eiere av Halsaa gård og satte sitt preg på byen Mandal.

I 1766 oppførte Friderich Friderichsen den såkalte »Skrivergården« i Mandal. Til dette byggverket, som står fremdeles, var innkalt en bygmester fra Skottland Mr. George Johnstone. Den synes å være innredet etter datidens skotske herregårds-

1. Giertsen-våpnet fra Norske Slektsvåpen.

2. Sorenskriver Friderich Friderichsens våpen over portalen på Skrivergården i Mandal.

bygninger. Over portalen finnes et kvadrert våpen med seksoddet stjerne i 1. og 4. felt og en gren med blader i 2. og 3. felt. På kronet hjelm to vinger, hver belagt med en seksoddet stjerne. Over våpnet finner vi devisen »*Aut mors aut vita decora*« og under ser vi årstallet 1766 (fig. 2).

Datter av Friderich Friderichsen var som nevnt Nicoline Birgithe. Hun ble gift med Giert Tørrisen Giertsen Nedenes. De overtok i 1799 både Halsaa gård og Skrivergården.

I seglsamlingen i Riksarkivet, Oslo, er under navnet Friderichsen 5 segl. No 1 er et våpensegl, signert C. Friderichsen, påskrevet med en annen hånd med blyant Mandal 1746. Skjoldet er kvadrert med en seksoddet stjerne i 1. og 4. felt og en krummet gren med blader (eller blomster?) i 2. og 3. felt. På kronet hjelm to vinger, hver belagt med en seksoddet stjerne (fig. 3). Riksarkivet skriver i sitt

3. Sorenskriver Christian Friderichsens segl. Seglsamlingen, Riksarkivet, Oslo.

4. Professor Anton Friderichsens segl. Seglsamlingen, Riksarkivet, Oslo.

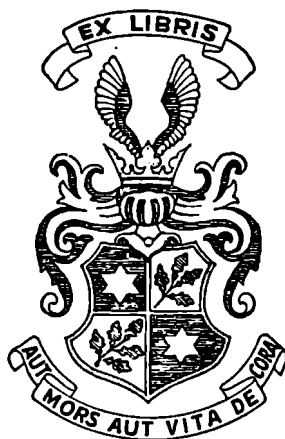
brev at det er vel sannsynlig at denne C. Friderichsen er identisk med sorenskriver i Mandal, Christian Friderichsen (død 1767). Han var far til den før nevnte Friderich Friderichsen.

Friderich Friderichsen hadde flere søsken, deriblant Anders Friderichsen (1753-1823), sogneprest til Søgne. Han var den første av fire generasjoner i den norske kirkes tjeneste. Fjerde generasjon var Jacob Schavland Friderichsen (1852-1915), prost i Søndre Indherreds prosti i Nord-Trøndelag.

Han hadde 9 barn, hvorav 7 vokste opp. Nr. 2 var Dr. theol. Anton Johnson Friderichsen (1888-1953), professor i Uppsala. Riksarkivet i Oslo har seglavytrykk av tre forskjellige signeter som har tilhørt ham, deriblant to våpensigneter (fig. 4). Våpnet brukes også i Norge idag, bl. a. av professorens bror, veterinær G. J. Friderichsen, Ås (fig. 5).

Da Hans Cappelen i 1969 utgav sin bok »Norske slektsvåpen« var to av kriteriene for å bli tatt med at slekten hadde brukt våpnet første gang for minst 100 år siden og at slekten hadde nulevende slektsmedlemmer i Norge. Når Friderichsen ikke ble

tatt med, må det skyldes at det ikke finnes nyere slekthistorisk litteratur om slekten. J. Ø. Bugge og Chr. A. Bugge utgav i 1887 »Mandal. Lokalhistoriske optegnelser«. Der er slekten omtalt, og der finnes også oversiktstavler for både Friderichsen og Giertsen, men om våpen finner vi ingen ting.

5. Veterinær G. J. Friderichsens ex libris.

Heraldisk litteratur siden sidst

Code des Ordres de Chevalerie

Comte Garden de Saint-Ange: *Code des Ordres de Chevalerie du Royaume, dédié au Roi; Paris 1819*, Préface de Hervé Pinoteau. Utgiven på Guy Trédaniel Editions de la Maisnie, 19 Rue du Val de Grace, Paris 1979. 71 + 515 s, pris: FF 98.

De kungliga franska ordnarna avskaffades av Nationalförsamlingen den 20. juli 1791. Någon motsvarighet till dessa nådevedermälen upprättades inte utan det kom att räcka ända till år 1802 förrän en ny fransk orden instiftades. Napoleon instiftade nämligen då la Légion d'honneur (Hederslegionen) i fem klasser, vilken skulle komma att bli förebild för de flesta förtjänstordnar instiftade under 1800-talet i Europa. När monarkin återupprättades i Frankrike efter Napoleons fall år 1815 var det naturligt att även de gamla ordnarna återupplivades. I samband med detta blev det även aktuellt att ge ut i tryckt form en slags handbok om dessa ordnar. Det intressanta är att initiativet till en sådan bok togs av en icke fransman. Ange-Guillaume-Laurent, Comte de Garden de Lessard et de Saint-Ange (1796-1872), mera känd under namnet Comte Garden de Saint-Ange, ackrediterade sig som minister för hertigdömet Anhalt-Köthen hos Louis XVIII år 1823. Han hade under sin vistelse i Paris kunnat observera att nyutnämnda riddare av de franska riddarordnarna helt eller på grund av ovetskap ignorerade sina skyldigheter och rättigheter i egenkap av ordensinnehavare. Orsaken bakom detta var att det saknades tryckta statuter och förordningar. Dylika hade under det gamla kungadömet utdelats till varje nyutnämnd riddare. Arbetet med denna handbok försvårades oerhört mycket på grund av att de kungliga ordnarnas arkiv brändes under revolutionen. Garden de Saint-Ange var härige-

nom tvungen att söka i flere arkiv och privatbibliotek efter källor och statuthäften, vilka hade överlevt den franska revolutionen. Resultatet av hans forskning är »Code des Ordres de Chevalerie«, vilken nu föreligger i fotografiskt omtryck.

Boken i sin ursprungliga form består av sju avdelningar, vilka hänför sig till de olika ordnarna, nämligen Ordre de Saint-Michel (instiftad 1469), l'Ordre du Saint-Esprit (1578), l'Ordre de Saint-Louis (1693), Le Mérite Militaire (1759), La Légion d'honneur (1802), Ordre de Saint-Lazare et Notre-Dame du Mont Carmel (1608) samt Ordre de Saint-Hubert (1416). Den sistnämnda orden inkluderades felaktigt nog i denna bok bland de kungliga ordnarna. Den var en helt privat institution under beskydd av kardinal Louis de Bar-de-Luc. de Saint-Ange's tanke var att på detta sätt få denna orden officiell där han själv verkade som sekreterare och ombud, utnämnd på livstid. I en bilaga behandlas koncist Johanniterorden, Heliga Gravens orden och olika brödraskap. Återgivandet av de franska ordnarnas statuter gör boken till en mycket värdefull primärkälla för forskare och andra intresserade emedan det är den enda publikation, vilken återger statuterna i original samlade i ett.

Hervé Pinoteau har skrivit en introduktion till denna »Code«, i vilken han ger en översikt av författarens diplomatiska och litterära karriär. Därutöver ger han en kort redogörelse för ordensväsendets utveckling och kommenterar utförligt de franska ordnarnas tillkomst och existens genom tiderna. En utredning kring den icke kungliga Ordre de Saint-Hubert, vilken författaren försökte få förklarad officiell genom sin bok, är av stort intresse. En annan detalj av intresse är Pinoteaus åsikt att huset Habsburg icke är berättigat att förläna la Toison d'or (Gyllene skinnet). Pi-

noteau har kompletteret sin översikt med utförliga bibliografiska noter, vilket gör boken till ett nyttigt referensverk. Dock måste här sägas att Pinoteaus behandling av ordensväsendet är rätt ytligt och på sina ställen svävande.

Tom Bergroth

En ulyckelig frierfärd

Jørgen Steen Jensen: *Medaljen över Jan Baptist Teczynski och Cecilia Vasa,* Numismatiska Litteratursällskapet i Göteborg. 48 sider, 1979.

Fra Gluntarne kender vi alle den dejlige Cecilia Vasa, som sidder i et vindue i Uppsala slot, medens en prins spiller på lut for hende; men det er nok de færreste, der ved, at en polsk adelsmand af slægten Teczynski under den nordiske syvårskrig var på vej for at bejle til hende, og at han blev forhindret heri, fordi hans skib blev opbragt af danske orlogsmænd. Efter megen slakken om på Østersøen blev han ført til København, hvor han døde af en smitsom sygdom; men hans jordiske rester blev bragt til Polen og bisat i sognekirken i Krasnik, hvor et mindesmærke efter traditionen skal være rejst over ham.

Om disse hændelser har museumsinspektør ved Møntkabinettet Jørgen Steen Jensen skrevet en spændende beretning, hvis særlige interesse for heraldikken viser sig i omtalen af mindesmærket, der dels bærer »topor«, et våpen med en økse, ført af Teczynskislægten, dels på en mere beskedne plads to ovale skjolde, det ene med »jelita«, en lodret og to krydstillede lanser, det andet med en opspringende løve over en murkrone. Da jelitavåbenet førtes af en berømt kansler, der i 1604-05 var knyttet til Krasnik, mente man at han havde rejst monumentet i disse år; men forfatteren mener, at våbenskjoldene taler mere for, at det er rejst omkring 1570 af en adelsdame, der var gift med Jan Baptists faders fætter, idet hun var berettiget til at føre både jelitavåbenet og skjoldet med den opspringende løve. En sådan på heraldikken grundet bevisførelse er vanskelig i Polen, hvor flere adelslægter fører samme våben, selvom de ikke er i familie med hinanden – både topor og jelita føres af mange

slægter – men argumentationen forekommer overbevisende, særlig hvis det også i Polen er skik at anvende ovale skjolde til damernes våben.

Skønt forlovelsen mellem fortællingens to hovedpersoner ikke blev til noget, findes der en medaille med begges brystbilleder, og i tilknytning til en tidligere omtale i Nationalmuseets Arbejdsmark, 1969, drøftes det, hvem der har udført denne medaille.

Bogen er forsynet med et lærd noteapparat, som henviser til en lang række kilder, hvoraf størsteparten er på polsk – et sprog, som forfatteren behersker.

A. Chr.

Traditionelle symboler?

J. C. Cooper: *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*, 208 sider med 210 billeder, Thames and Hudson, London 1978, pris: £ 3.95 indb.

Bogen indeholder, alfabetisk ordnet, opimod 1500 opslagsord, som imidlertid langt fra alle er symboler. Mange af dem betegner, lige modsat, de begreber som symbolerne symboliserer, såsom: næstekærlighed, vrede, stolthed, magt, det onde, døden o.s.v. Nogle af opslagsordene omfatter begge dele i én artikel, f. eks. *Ild*: både det som ilden symboliserer, og det som symboliserer ild. Det kan godt virke lidt forvirrende.

Symbolerne omfatter *billeder og figurer* – altså gengivelser af f. eks. himmellegemer, dyr, planter, redskaber o.s.v. – men tillige meget andet. Her er således symbolske *handlinger*: rituel vaskning, salving, dans, lemlæstelse, blodskam, ofring, valfart, at brænde røgelse, at rejse m.m. Her er *drømme*: at drukne, at flyve. Her er *naturfænomener*: regn, sne, tidevand, skygge, årstiderne, gæring, forrådnelse m.m. *Kropslige forhold*: åndedræt, fedme, invaliditet, hårvækst, nys, spyt, samt gestus og bevægelser såsom at knæle og at kysse. *Sproglige eller litterære symboler* som f. eks. »jordens salt«. Og endnu adskilligt andet der kan være svært at rubricere, f. eks. kirkespir, jul, syndefald, spejlbillede, det at være en fremmed, anonymitet, musik. . .

Geografisk og historisk er billedet lige så broget. En stor del af bogens symboler er na-

turligvis den hvide mands og stammer fra antikken, Bibelen, jødedommen, den kristne kirke, helgenlegender, renessansens tankeverden, europæisk folkløse, nordisk mytologi, heraldik, astrologi, alkymi m.m., noget af det med rødder i den Nære Orient, Babylon og Ægypten. Men en meget stor del er hentet andetstedsfra: islam, Persien, hinduisme, buddhisme, Tibet, Kina og Japan. Eller hører hjemme i civilisationer som er os endnu fjernere: Nordamerikas indianere, aztekere, mayaer og maorier, Afrikas, Australiens og Océaniens naturfolk. Faktisk er det tæt ved, at det orientalske stof, især fra Indien og Kina, dominerer på det europæiske bekostning.

Alt dette kan givevis have sin interesse, men er næppe det man forstår ved »traditionelle« symboler. Hertil kommer at bogen i vidt omfang er præget af psykoanalysens symboler og symbolfortolkning. Også heri er der elementer af stor interesse og overbevisende sandhed. Men utvivlsomt også af det modsatte, og vurderingen af hvad der er hvad, forplumres af en besværlig jargon (som kendes fra anden symbollitteratur). Hvertandet billede eller sænomen er naturligvis et seksualsympol, i reglen udtrykt ved at det repræsenterer »det mandlige princip« eller »det kvindelige princip«. Nu ved vi alle hvad en kvinde er, og hvad en mand er, men hvad forstås der i denne forbindelse ved et »princip«? Og der optræder flere lignende »principper«, f. eks. »det fugtige princip«. Hvorved adskiller dette sig fra *fugt* eller *fugtighed*?

Det vrimler med fortolkninger som disse: *dans* symboliserer »kosmisk kreativ energi, omformningen af rum til tid«. *Røg* som stiger lige op, symboliserer »verdens akse, *axis mundi*«. En *radius* symboliserer »identitet med midtpunktet, med det væsentlige... og den aktive og passive udviklings vekslende kræfter«. Er det dybsindigt? Er det rigtigt? Eller er det noget vrøvl?

Elementære og konkrete, udiskutable symbolbetydninger er derimod i mange tilfælde udeladt. I en lang (og i øvrigt udmærket) artikel om *Swastika* findes ikke et eneste ord om hagekorsets rolle i vort århundrede som emblema for *Deutschtum*, tysk nationalisme, antisemitisme og nazisme. I artiklen om *Fasces*, bundtet af stave plus en økse, ikke et ord om dette billedes rolle i de sidste par århundreder

som symbol for republikanisme, for »stat«, for politimyndighed, og ej heller for dets snævre samliv med den italienske *fascisme*. Under *Segl* og *Hammer*: ikke et ord om kommunisme. Under *Bi*: ikke et ord om Napoleon. Under *Heksagram*: ikke et ord om jødedom, zionisme eller Israel.

Det er altså en ujævn bog, ujævn både i sit udvalg, sine informationer, sine vurderinger og sin præsentation. Mange artikler er helt utilfredsstillende i det de oplyser eller altså ikke oplyser. Men mange andre er aldeles storartede, eksempelvis: *Æble*, *Kurv*, *Hyrde*, *Glorie*, *Hånd*, *Harc*, *Stav*, *Bælte*, *Stork* og *Cirkel*, denne sidste bl. a. med dette citat: »Gud er en cirkel hvis centrum er overalt, og hvis omkreds ikke findes noget sted«.

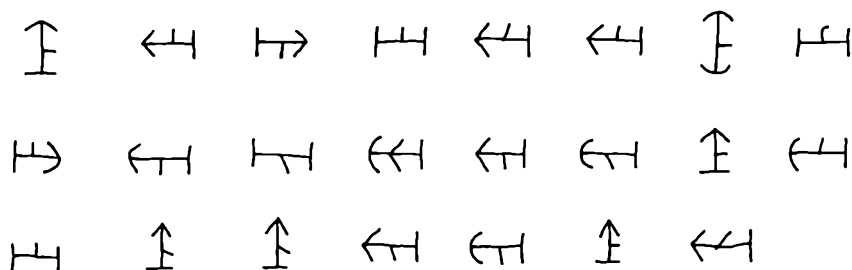
Hvis bogen skal anbefales, skal det være for sådanne artiklers skyld, og måske også derfor: at den netop *ikke* er traditionel, altså for alt det stof den bringer fra Orienten, fra Indien og Kina, og fra endnu mindre kendte symbolverdener i Afrika og Amerika. Og én ting bør man retfærdigvis huske: bogen er et opslagsværk ikke et læseværk. Anmelderens irritation kan for en del skyldes, at han netop har læst *hele bogen*, fra den ene ende til den anden, i stedet for at indtage den i små doser. Den slutter med en 10 spalters litteraturliste.

S. T. A.

Tåsinges bomærker

Gunnar Kjær Mortensen: *Tåsinges bomærker*, 83 sider. Udg. af Tåsinge Museumslaug 1978, pris: 20,00 DK.

Interessen for bomærker breder sig. Et par danske købsteder, Køge og Helsingør og en del områder på landet, Samsø, Store Magleby (flere gange), Als og Sundeved foreligger kortlagt, og nu også et uprætentiøst hefte om bomærkeføringen på øen Tåsinge. Forfatterens udgangspunkt er slægtsforskning, der her som i så mange andre tilfælde har ført langt mere med sig. En af slægtsforskerens vigtigste kilder er skifteprotokoller, og i de to ældste for Tåsinge, der dækker perioden 1642-60, har skiftemændene kvitteret ved efter hver skifteforretning at tegne deres bomærke. Men da der ofte er uorden i rækkefølgen, og den enkelte bomærke undertiden skifter form, har

Man tog det ikke så nøje, om bomærket blev vist stående, liggende eller på hovedet. Et af de mest udtalte eksempler på dette forhold er gårdmand Laurids Hansen Drost i Lundby, hvis bomærke forekommer i ikke færre end 23 tilfælde og næsten hver gang i en ny variation. En statistisk gennemgang af bomærkets enkelte komponenter har været bestemmende for valget af bomærket yderst til højre i nederste linie som det, hvorunder Laurids Drost er opført i fortællelsen.

det været en større detektivopgave at bringe orden i materialet.

Resultatet er blevet en liste på ialt 126 bomærker med diverse varianter (helt op til 22 i et enkelt tilfælde, se ill.). Der forekommer i protokollerne kun rene bomærker eller initialer, mens det af disse to elementer sammenslattede initialbomærke ikke er påtruffet.

Et interessant afsnit belyser bomærkets praktiske anvendelse ved brændemærkning af svin, der om foråret blev drevet ud i øens skove, hvor de levede af olden. I enkelte tilfælde kunne det ske, at der fra to landsbyer kom svin fra gårde, der brugte samme mærke. Her må en supplerende mærkning have klaret problemet.

Forfatteren har sammenholdt sit materiale med en liste omfattende 35 bomærker og initialer, som gengives i C. G. Høgstrøms bog *Taasinge paa Niels Iuels Tid* (1916) og stort set fundet overensstemmelse. Men da Høgstrøms kilde(r) er ukendt, og han har et par mærker, Kjær Mortensen ikke er stødt på, er der måske stadig mulighed for at finde flere Tåsinge-bomærker; eventuelt på beseglede breve?

Ellers er flere kildegrupper gennemgået, således Bjerreby kirkebog, der dog kun har bidraget med fem bomærker, samt - uden for Tåsinge - 12 bomærker på trægenstande og potteskår, fundet under udgravninger i Svendborgs Møllergade 1976.

Ved hjælp af kirkebøger, jordebøger og matrikler er der etableret en liste, der knytter 48 af bomærkerne fra midten af 1600-tallet til eksisterende gårde og ejendomme, hvilket må have krævet et enormt arbejde, men er det, der bl. a. gør den kulturhistorie, som bomærkerne repræsenterer, nærværende for vor tid.

Bogen afsluttes med et for benytteren af de to ældste skifteprotokoller uhyre nyttigt register til disse.

Gunnar Kjær Mortensen bemærker, at en af hensigterne med bogen har været, at den skulle inspirere flere til inden for lokalhistorien at tage fat på andre afgrænsede emner, således at mange små brikker vil kunne bidrage til et større samlet billede. Anmelderen kan kun tilslutte sig dette ønske.

A. T.

Heraldik og ikonografi

Knud Prange: Kan heraldikken hjælpe os? *Ico. Nordisk Tidsskrift for Ikonografi*. 4, 1979, s. 10-14.

At heraldikken foruden sin æstetiske og andre mere udefinerbare funktioner kan have en rent praktisk anvendelse inden for slægtshistorie, kunsthistorie, kulturhistorie m.m., er

kendt af alle læsere af dette tidsskrift. Derimod er heraldikken en overset disciplin blandt mange historikere og kunsthistorikere.

Heraldisk Selskabs formand har i en artikel i det udmærkede ikonografiske tidsskrift leveret et overbevisende indlæg for heraldikkens anvendelighed inden for dateringen af kalkmalerier. Det er ved en skarpsindig gennemgang af fire kalkmalede våbener på hvælvingerne i Kværkeby kirke ved Ringsted lykkedes ham dels at revidere det lidet, man vidste om

adelsslægterne Rosengaard og Jernskæg i 1400-tallet dels at tidsfæste udmalingen af kirkens hvælvinger til tiden 1421-1457. Tillige får læseren en lille gennemgang af de metodiske problemer ved udforskningen af middelalderlige våbener.

Den velskrevne artikel vil givetvis bevirke en øget interesse for heraldikken blandt de mange, der inden for de seneste år har dyrket studiet af kalkmalerier.

A. T.

VEDTÆGTER

for

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

(Heraldisk Selskab, Heraldiska Sällskapet, Heraldisk Selskap)

Navn og formål

- § 1: Selskabets navn er Societas Heraldica Scandinavica (Heraldisk Selskab, Heraldiska Sällskapet, Heraldisk Selskap). - Selskabets hovedhjemsted er København.
- § 2: Selskabets formål er gennem møder, foredrag og skrifter at fremme studiet af og udbrede kendskabet til heraldik, sigillografi og beslægtede emner, samt at være et oplysende og vejledende organ i sådanne spørgsmål. - Selskabet udsender »Heraldisk Tidsskrift«.
- § 3: Selskabets våben er: i rødt felt fem i kors stillede guld kroner.
- § 4: Selskabet kan samarbejde med andre interesserede selskaber og institutioner i ind- og udland efter nærmere overenskomst med disse.

Medlemmer

- § 5: Som medlem kan optages enhver, som interesserer sig for heraldik og sigillografi.

Indmeldelse og udmeldelse af selskabet sker ved skriftlig henvendelse til formanden.

Som *livsvarige medlemmer* kan man på samme måde optage medlemmer, som har betalt et af styrelsen fastsat éngangs-kontingent.

Til *æresmedlem* kan på et fælles møde eller generalforsamling efter indstilling af mindst tre medlemmer udnævnes dels medlemmer, som har gjort sig særlig fortjent af selskabet, dels ikke-medlemmer, som ved deres indsats i heraldik eller sigillografi har skabt særlig respekt om deres navn.

- § 6: Såfremt et medlem efter styrelsens skøn handler i åbenlys modstrid med selskabets interesser eller hans medlemskab skønnes at være til åbenlys skade for selskabet, kan styrelsen midlertidigt suspendere medlemskabet, hvorefter medlemmet på et særligt indkaldt møde kan ekskluderes af selskabet, når beslutning herom tages med $\frac{3}{4}$ majoritet blandt samtlige fremmødte medlemmer.

På tilsvarende måde kan styrelsen nægte optagelse i selskabet af personer, hvis medlemskab skønnes at være til skade for selskabet.

Styrelsen

§ 7: Selskabet ledes af en styrelse på højst 9 medlemmer, bestående af en formand, en sekretær, en kasserer, en arkivar, samt yderligere højst 5 styrelsesmedlemmer. Så vidt muligt bør alle Nordens lande være repræsenteret i styrelsen.

Styrelsen vælges på den årlige generalforsamling ved simpel stemmeflerhed, jævnfør § 15. Styrelsesmedlemmerne vælges for 2 år ad gangen, således at der hvert år afgår skiftevis indtil 5 og 4 medlemmer, første gang 4 medlemmer efter lodtrækning mellem samtlige medlemmer.

§ 8: Styrelsen forestår hovedledelsen af selskabet, herunder udsendelse af »Heraldisk Tidsskrift«, løsningen af fællesopgaver og afholdelse af fællesmøder.

Lokalafdelinger

§ 9: Styrelsen kan godkende eller udpege et eller flere medlemmer af selskabet til at forestå lokalafdelinger, der afholder møder, foredrag, ekskursioner og lignende.

§ 10: Lokalafdelingerne er økonomisk uafhængige af hovedselskabet.

§ 11: Over lokalafdelingernes virksomhed vil der være at aflægge beretning på selskabets årlige generalforsamling.

Udvalg

§ 12: Til varetagelse af særlige opgaver kan der nedsættes udvalg. Over udvalgenes arbejde vil der være at aflægge beretning på den årlige generalforsamling.

Generalforsamling

§ 13: Generalforsamlingen er selskabets højeste myndighed. Den afholdes hvert år i maj måned og indkaldes ved skriftlig meddelelse til medlemmerne med mindst 14 dages varsel. Dagsordenen skal indeholde følgende punkter:

- 1) Valg af dirigent
- 2) Formanden aflægger beretning om virksomheden i det forløbne år
- 3) Beretninger om lokalafdelingernes virksomhed
- 4) Beretninger fra nedsatte udvalg
- 5) Kassereren forelægger regnskabet til godkendelse
- 6) Fastsættelse af næste års kontingent
- 7) Valg af styrelse
- 8) Valg af to revisorer og to revisorsuppleanter
- 9) Eventuelt

Spørgsmål eller forslag, der ønskes optaget på dagsordenen, skal anmeldes skriftligt til formanden senest 1. april. Sådanne forslag vil være at behandle som punkt 7 før valg af styrelse.

§ 14: Ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes af styrelsen med 14 dages skriftligt varsel og skal afholdes inden 1 måned, såfremt mindst 15 medlemmer skriftligt fremsætter ønske herom.

§ 15: Generalforsamlingens beslutninger træffes ved simpel stemmeflerhed. I tilfælde af stemmelighed er formandens stemme afgørende. Afstemningen skal foregå skrift-

ligt, såfremt et medlem fremsætter anmodning herom. Blanke stemmesedler regnes for ikke afgivne stemmer. Fraværende medlemmer kan afgive deres stemme ved skriftlig fuldmagt.

Til ændring af selskabets vedtægter kræves $\frac{3}{4}$ majoritet blandt de fremmødte medlemmer.

Kontingent og regnskab

§ 16: Kontingentets størrelse fastsættes af generalforsamlingen.

Regnskabsåret følger kalenderåret og kontingentet forfalder til betaling ved modtagelsen af årets første nummer af »Heraldisk Tidsskrift«. Regnskabet aflægges inden 1. marts og revideres.

Selskabets opløsning

§ 17: Selskabets opløsning kan kun vedtages med $\frac{3}{4}$ majoritet af de fremmødte medlemmer på en generalforsamling, på hvis dagsorden forslag om opløsning er optaget. På en sådan generalforsamling skal kassereren, såfremt opløsning vedtages, forelægge det afsluttede og reviderede regnskab.

På samme generalforsamling skal forelægges forslag og tages beslutning om anvendelse af selskabets midler og andre aktiver.

Således vedtaget på generalforsamlinger 27. maj 1959, 31. maj 1961, 18. maj 1972, 30. maj 1978 og 28. maj 1979.

HERALDISK TIDSSKRIFT

udgives af Societas Heraldica Scandinavica, hvis medlemmer modtager det gratis. Der udkommer to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 100 eller hvad der svarer hertil. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte.

Indbetaling sker bekvemtest gennem dansk postgiro 6 11 23 74, Societas Heraldica Scandinavica, c/o arkitekt Kurt Clauding, Azaleavej 26, 2500 Valby, Danmark. Ved indbetaling på postkontor bør også i Sverige, Norge og Finland anvendes de danske girokort, som selskabet sender til medlemmerne. Girokortene lyder på Dkr., og gælder for Dkr., men indbetaling sker naturligvis i det pågældende lands egen mønt.

Ældre numre af tidsskriftet

Numrene 1, 2, 3, 5, 9, 13, 16, 20, 27, 29 og 35 er udgået. Alle øvrige numre kan stadig fås. Priserne er som følger, portofrit. Til og med nr. 30, pr. stk. Dkr. 10. - Fra og med nr. 31, pr. stk. Dkr. 35. - Fra og med nr. 34, pr. stk. Dkr. 40. - Fra og med nr. 38, pr. stk. Dkr. 50.

Redaktør:

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.

Redaktionsudvalg:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems gate 4, 2. sal, 2100 København Ø.

Forfatteren Hans Krag, Lastad, Søgne, Norge.

Tandlæge Per Hougaard, Asylgade 6, 4000 Roskilde, Danmark.

Konstnären Karl-Gustav Hedberg, Hoplaksvägen 12 B 30, Helsingfors 33, Finland.

Stadsarkitekt Hans Schlyter, Norrlidsgatan 13, 852 50 Sundsvall, Sverige.

Amtsdirktor, cand. jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, 4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i dette nummer:

Redaktør Sven Tito Achen, Trondhjems gate 4, 2. sal, 2100 København Ø.

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Forskare Tom Bergroth, Hantverkaregatan 7 B 13, SF 20100, Åbo 10, Finland.

Dommer Anders Christensen, Nøjsomhedsvej 15, 2100 København Ø.

Henrik Degerman, Irjala gård, 03400 Vichtis, Finland.

Statsheraldiker Jan von Konow, Riksarkivets heraldiska sektion, Munkbron 11, 11128 Stockholm.

Førstebibliotekar Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark.

Heraldisk Selskabs styrelse:

Arkivar, cand. phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, 1218 København K.

Arkitekt Kurt Clauding, Azaleavej 26, 2500 Valby, Danmark (kasserer).

Major O. H. M. baron Haxthausen, Villa «La Teranga», Chemin Noir, Les Pinchinats, 13100 Aix-en-Provence, Frankrig.

Dr. phil. Herman L. Løvenskiold, Riksarkivet, Boks 10, Kringsjø, Oslo 8.

Universitetslektor, mag. art. Knud Prange, Degnemose Allé 26, 2700 Brønshøj, Danmark (formand).

Fil dr. Jan Raneke, Vallgatan 3, 234 00 Lomma, Sverige.

Dr. h. c. Ole Rostock, Sigmundsvej 8, 2880 Bagsværd, Danmark. (sekretær).

Hovrättsrådet Bo Tennberg, Skolhusgatan 38 A 12, 65120 Vasa 12, Finland.

Antikvar, cand. mag. Allan Tønnesen, Godthåbsvej 79, 1. sal, 2000 København F.